

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Кафедра японської філології**

**Кваліфікаційна робота магістра з японської філології**  
**на тему: «СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ**  
**ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ «ЧЯДОО» В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ»**

*Допущено до захисту*

«\_\_\_» \_\_\_\_\_ року

студентки групи МФЯп 59-18  
факультету сходознавства  
освітньо-професійної програми Японська  
мова і література, англійська мова та  
методика їх викладання  
за спеціальністю 035 Філологія  
спеціалізації 035.069 Східні мови та  
літератури  
(переклад включно), перша японська  
**Дорошиної Анастасії Максимівни**

*Завідувач кафедри*  
*японської філології*

\_\_\_\_\_ Пирогов В. Л.

Науковий керівник:

**кандидат філологічних наук, доцент**  
**Кравець Катерина Петрівна**

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів \_\_\_\_\_

Оцінка ЄКТС \_\_\_\_\_

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	8
1.1 Семантика, структура та методи дослідження .....	8
1.2 Мовні одиниці.....	9
1.3 Терміни .....	14
1.4 Власні назви .....	15
1.5 Діалоги.....	17
РОЗДІЛ 2 СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧЯДОО В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ.....	27
2.1 Лінгвосоціокультурний аспект та «імена чаю».....	27
2.2 Терміни .....	38
2.3 Гомеї.....	46
РОЗДІЛ 3 СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧЯДОО В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ.....	56
3.1 Діалогічні єдності айсацу .....	56
3.2 Мікродіалоги мондоо .....	65
ВИСНОВКИ.....	69
要約 .....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....	81
ДОДАТКИ.....	87

## ВСТУП

Сучасне мовознавство, як актуальна сфера науки XXI сторіччя досліджує широке коло питань. Окрім мовних універсалій та загальних особливостей патернів та механізмів функціонування конкретних мов, які стають у пригоді для машинного перекладу, що розвивається із все більш вражаючою швидкістю; або психо- та нейролінгвістичних студій, що не лише можуть розкрити сутнісні аспекти мозкової діяльності людини, але і несуть прикладну цінність у таких широко розповсюджених та впливових сьогодні політичній, рекламній та бізнес сферах; досі цікавими для дослідників та широкого загалу залишаються більш нішеві варіації мов та їх відмінні риси. Наприклад, територіальні або соціальні діалекти, жаргони та сленги, термінологія та мови окремих сфер, спільнот, особливо мова інтернет спілкування, яка розвивається із відповідною до розвитку новітніх технологій стрімкістю.

З іншого боку, саме «швидкість» сучасного життя та швидкоплинність більшості речей у ньому змушують відчувати себе ніби у хитких пісках – все безупинно рухається і тече, поглинаючи із головою тренди вчорашнього. Технології та інформація застарівають, тільки-но встигнувши з'явитися, а людина лишається похованою з головою у цьому метушливому нескінченному потоці, який неможливо до кінця досягнути. Противитися прогресу справа деструктивна по своїй суті, але саме цікавість до традиції дозволяє краще зрозуміти сучасність та обирати оптимальні стратегії вирішення нагальних питань.

Швидкоплинність сучасного життя змушує людей звертатися до традиційних мистецтв та вчень, у тому числі і східних, щоб віднайти рівновагу та продуктивніше справлятися з проблемами, що постають. А для пізнання будь-чого необхідно зрозуміти мовні засоби, якими оперує та сфера, у яку відбувається занурення.

Одним із таких культурних елементів, популярність якого зростає як на його батьківщині, так і за кордоном, є японське чайне дійство Чядоо<sup>1</sup>. Його принципи та

---

<sup>1</sup> Далі для транслітерації японських слів використовується українська система транслітерації Рубеля В. [9].

некваплива природа, основана на багатьох аспектах культури Країни Сонця, що сходять, приваблюють як прихильників японської культури, так і тих, хто шукає спокою та прихистку від стресу, адже деякі опитування показують, що заняття мистецтвом приготування японського порошкового чаю можуть сприяти зниженню рівня тривожності та агресії [3, 23].

Відповідно до такого попиту, час від часу і на українських теренах публікуються статті, більшість яких висвітлює або загальні відомості про японське чайне дійство, або конкретні заходи Української чайної групи напрямку Урасенке «Чайна кімната». У 2019 р. вийшла друком книга Лу Юй «Чайний канон», де, на додаток до перекладу роботи китайського чайного майстра, подана інформація щодо різних чаїв, у тому числі і японського «церемоніального» чаю мачча [18]. Особливий інтерес представляють «茶の湯英会話» [50] та «茶の湯六ヶ国語会話» [34], які іноземець може використовувати для того, щоб зорієнтуватися на занятті з чядоо у Японії, тобто мають функцію схожу до розмовника. Великий майстер дайсоошьюо Сен Геншіцу та його син – нинішній голова школи Урасенке ооіемото Сен Соошіцу [29, 30], Кімура Сокей [31] та Тані Акіра [38] розглядають у своїх працях основні поняття і засади шляху чаю. Редакція видавництва чайної школи Урасенке Танкоошія випустила цілий річний цикл щомісячників про гомеї, а саме поетичні імена взяті з японської традиційної поезії [21-34] і три окремі змістовні томи про гомеї сезонні, з поезії та з традиційних повістей моногатарі [33-35], які розкривають поняття гомея – поетичного імені – який, по суті, є хремотонімом. Ці роботи допомагають глибше осягнути контекст, у якому мова чайного дійства розвивалася та твориться і понині. Кочерган М. П. [12, 13] знайомить читача із загально мовознавчими студіями, приділяючи увагу і широким питанням, як семасіологія та ономасіологія, і більш вузьким темам, на кшталт термінології та власних назв. Сатоо Юуічі [28] досліджує різносторонні погляди на японську граматику, в тому числі погляди на розподіл японської лексики на частини мови в історичному аспекті. А Ітоо Масаміцу [27] розглядає проблему визначення меж мовних одиниць у японській мові. Головин В. М. [1], Кутіна Л. Л. [15] вивчають основні принципи термінологічних систем, а Лотте Д. С. [17], Ліпінська А. В. [16] у своїх працях звужують свої

дослідження до розгляду конкретно питань науково-технічної термінології. Заморська Ю. В. [4-6] у своїх роботах досліджує мовчання як комунікативну категорію японської мови, яка, як доводиться у нашій роботі, присутня і у мові чайного дійства. Дзира Я. І. [2], Казимирова І. А. [8], Корнієнко І. А. [11], Синиця А. С. [20], Колоян Б. Б. [10], торкаються проблем сучасної ономастики (зокрема останній – хремадоніми).

Матеріалом дослідження послужили літературні джерела, такі як «茶の湯便利手帳③茶の湯基本用語集», «裏千家茶道», «Urasenke Chado Textbook [英文] 裏千家茶道文化入門» (терміни), «茶の湯の銘和歌のことば», «茶の湯の銘季節のことば», «茶の湯の銘物語のことば», серія періодичних щомісячних видань «淡交テキスト 茶の湯銘と和歌» (хремадоніми гомеї), та «茶席の会話集 亭主に言葉・客の言葉» (2003), «茶席の会話集 亭主に言葉・客の言葉» (2006), «お茶のおけいこ 40 裏千家茶道 茶席の会話», «茶席の会話集 言葉選びと心くばり», «茶の湯英会話», «茶道をしてると使う挨拶の言葉を一覧で紹介!», «茶の湯六ヶ国語会話» (діалоги); а також реально використовувані під час занять у Urasenke study group «Chaina kimnata», сенсея Нішікава Масару (м. Камакура) та чайному клубі Педагогічного університету Хоккайдо (кампус у м. Саппоро) сенсеями та учнями мовні одиниці. Відібрані шляхом неавтоматизованого відбору конкретних одиниць.

Актуальність даної роботи полягає у тому, що, не зважаючи на те, що вже більше 10 років (ще з 2005 р.) українці мають змогу долучитися до світу японського чайного дійства, немає відповідної літератури для поглиблення знань про це мистецтво українською мовою. Особливо гостро стоїть питання японської мови, що за звичаєм використовується під час процедури приготування чаю, адже в Україні прижилася традиція послуговуватися японськими словами та фразами не лише для називання приладдя, а й для ведення усталених діалогів (навіть людьми, що не володіють і не вивчають японську мову).

Метою нашої роботи є виявлення семантичних і структурних особливостей мовних одиниць японської мови на позначення Чядоо, які використовуються у чайному дійстві, для кращого розуміння і подальшого використання.

### Завдання:

1. Сформулювати теоретичні засади дослідження мовних одиниць у сучасній лінгвістиці.
2. Уточнити значення мовних одиниць з позиції семантики та структури.
3. Розкрити характер структурних і семантичних особливостей мовних одиниць на позначення чайного дійства.
4. Класифікувати основні мовні одиниці, що використовуються у японському чайному дійстві Чядоо.
5. Запропонувати нариси деяких довідкових матеріалів для використання підчас заняття мистецтвом чаю.

Об'єктом дослідження є японські мовні одиниці, що використовуються у чайному дійстві.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості мовних одиниць, що використовуються у чайному дійстві Чя-но-ю / Чядоо.

### Методи дослідження.

Загальні: спостереження (за сенсеями та учнями) та самоспостереження на заняттях зі шляху чаю, аналіз ситуацій використання мовних одиниць на позначення чайного дійства на цих заняттях, дедукція та індукція для виведення висновків на основі зібраних даних, класифікація для поділу мовних одиниць, що досліджуються, на групи за певними ознаками.

Лінгвістичні: компонентний аналіз для осягнення семантичних особливостей одиниць мови чайного дійства; структурний аналіз за безпосередніми складниками – для прояснення в'язків всередині одиниць мови чайного дійства та між ними; описовий метод для опису мовних одиниць чайного дійства у зв'язку з японською культурою.

### Структура роботи

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (65 позиції). У першому розділі розглядається питання теоретичних засад дослідження мовних одиниць в сучасному мовознавстві, а саме поняття про мовні одиниці, терміни, ономастику та її одиниці, дослідження їх семантики та структури.

Відповідно до описуваних тем, розділ поділяється на 5 підрозділів: розгляд понять структури, семантики та деяких використовуваних підчас їх дослідження методів; окреслення поняття мовної одиниці; визначення сутності терміну як спеціальної мовної одиниці; огляд власних назв, їх типів та конкретного типу онімів, які детальніше розглядаються у даному дослідженні – хремадонімів; характеристика діалогічного мовлення та типів діалогів, що будуть проаналізовані. У другому розділі проводиться семантичний, а у третьому – структурний аналіз мовних одиниць на позначення Чядоо у японській мові. Другий розділ поділений на 3 підрозділи: перший окреслює лінгвосоціокультурний контекст мови чайного дійства, водночас розбираючи «імена чаю» – як назви самого напою / рослини / лікарського засобу, так і назви самого чайного дійства; у другому підрозділі йдеться про термінологію шляху чаю; в третьому ж – про важливі для чайного дійства хремадоніми – власні назви деяких предметів, вживаних у Чядоо. Третій розділ має два підрозділи, що концентруються один на діалогічних єдностях етикетного характеру айсацу, а другий – на мікродіалогах розпитування усталеного змісту мондоо у чаї.

Як зазначено вище, чайна культура Японії набуває міжнародного визнання і Україна не є винятком. А для кращого розуміння будь-якого предмету треба бути знайомим з мовними особливостями даної сфери. Через це можемо звузити та конкретизувати проблему, що підкреслює актуальність та новизну даного дослідження: проблема мови чайного дійства та особливостей мовних одиниць на позначення Чядоо на даному етапі досліджена не в повній мірі, не вистачає матеріалів, які могли б ознайомити з нею та слугувати для довідки на практиці не лише людям, що володіють іноземною мовою, а тим паче саме японською, а й іншим людям, що хотіли б ближче ознайомитись з даним питанням. Дана проблема є недостатньо вивченою та висвітлено.

Практичним значенням роботи є те, що дані напрацювання можуть допомогти учням шляху чаю підчас їхнього чайного навчання. А також можуть гіпотетично використовуватись підчас навчання студентами-японістами чи особами, що вивчають японську мову, підчас знайомства з великою кількістю тем, як то: хобі, традиційні мистецтва, кулінарія, вбрання, японський будинок, вільний час, тощо.

## РОЗДІЛ 1

# ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

### 1.1 Семантика, структура та методи дослідження

Семасіологія – розділ мовознавства, що вивчає план змісту мовних одиниць, зокрема лексичних одиниць. Під планом змісту мається на увазі значення слова, зазвичай – його лексичне значення. За Кочерганом М. П. [12], семасіологія також являється «лексичною семантикою (від гр. *semantikos* – «позначальний»)). Вчений також зазначає:

«Однак останнім часом під семантикою розуміють:

- а. весь зміст, інформацію, передавані мовою або якоюсь її одиницею (морфемою, словом, словосполученням, реченням);
- б. розділ мовознавства, який вивчає цей зміст, інформацію.» [12]<sup>2</sup>

Мова є семасіологічною системою, тобто системою знаків, що значить, що її одиниці мають системний характер. У того ж Кочергана М. П. знаходимо: «Мова є системою. Система – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів.... Структура це спосіб організації системи, її внутрішня будова» [12]. Відповідно до цього мова поділяється на підсистеми – рівні. І кожен рівень має певні одиниці, як то: фонологічний – фонemi, морфологічний – морфemi, лексико-семантичний – лексеми, а синтаксичний – синтаксеми, речення. Ці рівні вивчають відповідні спеціалізовані розділи мовознавства. [13]

«Структурний метод.... застосовується при дослідженні структури мови, а його метою є пізнання мови як цілісної функціональної структури, елементи якої співвіднесені і пов'язані.... Структурний метод реалізується в чотирьох методиках лінгвістичного дослідження – дистрибутивній, безпосередніх складників,

---

<sup>2</sup> Цитати надаються за джерелом позначеним перед або після них.



трансформаційній і компонентного аналізу....» – пише Кочерган М. П., розкриваючи сутність аналізу за безпосередніми складниками та компонентного аналізу наступним чином: «В його [аналізу за безпосередніми складниками] основу покладено поступове членування мовної одиниці (слова, словосполучення, речення) на складники, яке продовжується доти, поки не залишаться нерозкладні елементи.... Компонентний аналіз. Застосовується для опису значень слів. Суть його полягає в розщепленні значення слова на його елементарні смисли, які називаються *семами* або *компонентами*. Ці компоненти – своєрідні атоми значення.» [12]

У японській мові носіями сем, виразниками змісту є ієрогліфи-канджі, з яких складаються смислові центри мовних одиниць. Графічні складники – частини ієрогліфів також можуть впливати на аспекти значення ієрогліфа, як наслідок і мовної одиниці, в якій даний ієрогліф вживається, або ж бути фонетиком – визначати читання ієрогліфа.

## 1.2 Мовні одиниці

Мовні одиниці можна визначити як елементи мовної системи, що не розкладаються на елементи у рамках відповідного мовного рівня, але можуть бути розкладені на одиниці нижчого рівня. Відповідно до рівня дроблення розпізнають прості і складні одиниці: прості неподільні (морфема як значуща одиниця, фонема) складні – діляться, проте ж розмежування виявляє одиниці нижчого мовного рівня. Сукупності основних мовних одиниць утворюють рівні мовної системи. [64]

Західне мовознавство схильне чітко поділяти мову на слова, а їх, у свою чергу, на повнозначні та службові частини мови, виділяти словозмінні та словотворчі афікси в межах одного слова. У японському мовознавстві існує довга традиція спроб членування цієї незвичної мови, яка, як вказує Сатоо Юуічі [28] на різних історичних етапах лінгвістичних досліджень поділена різним чином – перші дослідники як-то Фуджітані Наріакіра основували свій поділ на китайській системі, тоді як деякі, як Ооцукі Фуміхіко, надихалися європейським мовознавством, на що підштовхнули їх голландські граматики, завезені торговцями до Японії, але обидва виділяли

допоміжні частки те-ні-о-ха<sup>3</sup> як окремі мовні одиниці, та використовували для називання різних частин мови ієрогліф 詞, що читається *ші/котоба* і означає не лише «слово» як таке, але і частину мови, мову, діалект.

Ямада Йошіо ж, наприклад, запропонував ґрунтуватись у поділі на психологічному та логічному підходах для того, щоб «ухопити» особливості японської мови та присущих саме їй мовних одиниць, поділяючи їх не на повнозначні та службові, а на 觀念語 – *канненто* «слова-загальні поняття» або «слова-ідеї», що мають реальний зміст (до яких входили слова самостійного використання 自用語 *джіцуйоого*, які поділялись ще на 2 підрозділи – 概念語 *гайненто* «слова-поняття» (іменні частини мови) та 陳述語 *чінджюцуго* «декларативні роз'яснювальні слова» (дієслова, прикметники, слова буття); та 副用語 *фукуйоого* слова підпорядкованого використання, до яких в свою чергу входили і прислівники, і сполучники, і вигуки), та 關係語 *канкейто* слова-відношення (як то допоміжні дієслова, з'єднувальні частки, частки кінця речення на кшталт *わ、よ、ね、かしら*, тощо). Він використовував ієрогліф 語 *то/катарі* – не лише «слово», а і як у випадку 詞, – «мова», також «мовлення», «розповідь», або з додаванням окурігани (частина слова, що записується абеткою) 語る *катару* – «розповідати», «оповідати», «говорити». Той же ієрогліф використовується у слові 物語 *моногатарі* – 物 *моно* значить «реч», дослівно «розповідь про речі» – жанрі традиційної японської повісті, або ж просто «розповіді», «історії».

---

<sup>3</sup> Назва походить від основних часток, що використовувалися в тому числі підчас запису допоміжних позначень до виключно письмової японської мови камбун, заснованої на літературній китайській, що зберігала порядок написання за китайською традицією, але підчас читання речення перестроювали так, щоб воно відповідало японській граматиці. Використовувалися спеціальні позначки каерітен, що допомагали визначити порядок, у якому читати ієрогліфи. Також допоміжні частки *て・に・を・は* – те-ні-о-ха могли прописуватись для легшого читання. У тестах для знавців вони майже не прописувалися.

На думку автора японської шкільної граматики, що вивчається японськими дітьми на уроках рідної мови<sup>4</sup>, Токіеда Мотокі мову поділяв на так звані 文節 *бунсецу*, тобто фрази, на які мінімально можна поділити висловлювання, що склалися із 詞 *ші*, що самостійно могли утворювати бунсецу та не здатних на це 辞 *джі*, що виступали у допоміжній функції. Але і у такій логіці є протиріччя, коли мова заходить про синтаксичні зв'язки у реченні, тому що часом стає не до кінця ясно, чи 辞 відноситься до конкретного 詞, чи до певного невеликого 文節. 詞 та 辞 обидва мають читання «*котоба*» – слово, мова, але другий ієрогліф має відтінок значення додатковості, прикріплення, приєднання до чогось. 辞 використовується також у словах 辞書 *джішьо*, 辞典 *джітен*, що значать «словник».

На думку ж, наприклад, Мацущіта Дайдзабуроо – не розглядали те-ні-о-ха, як окрему мовну одиницю, а скоріше вважали їх чимось близьким до морфеми, так само як і допоміжні дієслова чи окурігану після основи дієслова або предикативних прикметників (і-прикметники в навчальній літературі для іноземців). Вже згаданий вище Ямада Йошіо притримувався схожої думки з останнього питання.

А от Токіеда Мотокі вважав їх окремими мовними одиницями. Отже бачимо, що одні й ті ж елементи не мають строго визначеної приналежності та чіткого поділу. Вони в залежності від трактування можуть вважатися або окремими мовними одиницями, або ж частинами інших мовних одиниць.

Крім того, Іто Масаміцу [27] зазначає, що також заважає чітко визначати межі модної одиниці ідіоматичність деяких виразів (як, наприклад, у наступних прикладах не до кінця ясно, чи 木 *кі* – «дерево» є окремою одиницею, чи вже нерозривно вросло у назву самої рослини: クスノキ、スギノキ、ポプラのキ, тощо); характер того, наскільки довгими і конкретними виділяє той чи інший дослідник мові одиниці для своєї роботи, на якому рівні мовні одиниці досліджуються. Наприклад, можна

---

<sup>4</sup> Студенти-іноземці, що вивчають японську мову вивчають граматику за спеціальною, розробленою саме для іноземців навчальною граматиною, що досить сильно відрізняється від японської шкільної граматики, для спрощення розуміння та засвоєння мови іноземцями.

сприймати *スペイン風トマトソース* *супейнфуутоматосоосу* як одне поняття «томатний соус на іспанський манер» або ж поділяти на *スペイン風* іспанський манер та *トマトソース* томатний соус. Можна ще дрібніше почленувати цей вираз на *スペイン* іспанський, *風* манер, *トマト* томат, *ソース* соус. І в залежності від способу почленування отримаємо одиниці більш загального чи більш конкретного характеру за значенням, та різні за довжиною.

Через свою складову природу японська мова має багато омофонів, а ієрогліфіка, де знаки на відміну від китайської можуть мати не лише одне, а 2 і більше читань, привносить до неї омографи. Існує немало комбінацій графічна форма-фонетична форма-значення, які можуть вважатися як однією мовною одиницею, так і різними. Зазвичай різними мовними одиницями вважаються такі, що:

- мають однакову графічну форму, але різні фонетичну форму та значення  
*工夫* – *куфуу* «ідея», «старання»; *黒* *коофу* «чорноробочий», «синій комірець»;
- мають однакову фонетичну форму, але різні графічну форму та значення  
*説く* · *解く* · *溶く* *току* – «пояснювати», «проповідувати», «переконувати»; «вирішувати (задачу)», «розгадувати», «розв’язувати», «знімати, розвіювати, розривати, звільняти від (угоду, контракт, страхи, прокляття)»; «розтоплювати», «плавити», «розчиняти»;
- мають однакові графічну та фонетичну форму, але різне значення  
*バス* *басу* – «автобус» та запозичене слово «ванна». [27]

А варіаціями однієї мовної одиниці часто вважають такі варіанти, які:

- мають різну графічну та фонетичну форми, але однакове значення  
*会わ* · *会い* · *会う* · *あわ* · *あい* · *あう* *ава*, *аі*, *ау* – «зустрічати», «зустріч»;
- мають різну фонетичну форму, але однакову графічну форму та значення  
*雨* *аме*, *ама*, *саме* – «дощ»;
- мають різну графічну форму, але однакову фонетичну форму та значення  
*会う* · *合う* · *逢う* · *遇う* · *遭う* *ау* – «зустрічати», «стикатися», «співпадати». [27]

До того ж, в залежності від цілей дослідження, просторічні, діалектні, сленгові, гендерні варіації мовних одиниць з дещо різним читанням але однаковим значенням, або ж навпаки можуть визначатися як одна або ж різні мовні одиниці:

- あたし・わたし・わたくし в – жіноче «атаці», нейтрально ввічливе «ватаці» та нейтрально ввічлива з більш офіційним відтінком «ватакуші» – «я»;
- 情緒 – «джьоочё» та книжкове «джьоошьо» – «відчуття», «емоції». [27]

Деякі форми дієслів також викликають питання. Наприклад, потенційна форма дієслова, хоча і має фонетичні відмінності у основі та у частині випадків відмінну від своєї «словникової форми» дієвідміну, не вважається зазвичай окремою автономною одиницею, тому у словниках записується саме проста, словникова форма дієслова. Однак існують такі потенційні дієслова як, наприклад, 見える・聞こえる *міеру*, *кікоеру* – «виднітися», «чутися», що вже мають у собі це значення можливості дії, тоду як, наприклад, потенційна форма 見る *міру* – «дивитися» – це 見られる *міреру* – «могти бачити», а сучасні тенденції до випускання *ра* всередині потенційної форми – так звані «ра-нуки котоба», тобто «слова без *ра*» – перетворюють потенційну форму 見る на 見れる. Чи можна все це розмаїття вважати однією мовною одиницею – залишається питанням. [27]

Отже бачимо, що мовні одиниці у японській мові мають досить нечіткі межі як в плані чисто граматичному (розмежування частин мови, різниця між службовими частинами мови та афіксами не встановлена чітко на 100% та відкрита до інтерпретацій), так і семантичному (розмежування омонімів та полісемантичних одиниць, ба більше, форм однієї мовної одиниці та різних мовних одиниць так само відкрите до інтерпретацій і не має чіткого визначення). Це утруднює роботу з ними, з одного боку, через неоднозначні якості мовних одиниць японської мови, але дає, з іншого боку, дослідникові широке поле для діяльності. Не допомагає у вирішенні цієї проблеми і відсутність пробілів на письмі у японській мові.

Одразу спробуємо окреслити типи досліджуваних одиниць. Зазначимо, що поняття «одиниця» вживається не лише через різнорідність та різнорівневість

об'єктів, що розглядаються у роботі (лексичний та синтаксичний рівні), а і через складність окреслення чітких меж цих одиниць у контексті дослідження японської мови. У даній роботі ми досліджуємо терміни японського чайного дійства, оніми (а конкретніше – хрематоніми), та два типи діалогів (діалогічні єдності етикетного характеру *айсацу* та мікродіалоги-розпитування усталеного змісту *мондоо*).

### 1.3 Терміни

Для продуктивного функціонування конкретної сфери людської діяльності індивідам необхідно конкретно, швидко та зрозуміло передавати одне одному інформацію. Тому багато сфер розвивають свій термінологічний апарат, що домагає успішно досягати вищезначених цілей.

За Кочерганом М. П.: «термін – спеціальне слово або словосполучення, яке служить точним позначенням понять якоїсь науки» [12]. Ми не можемо повністю погодитись з цим твердженням, адже у випадку мистецтв, наприклад, також використовуються специфічні мовні одиниці. Тому ми вважаємо доцільною заміну у даному визначенні слова «наука» на слово «сфера».

Лотте Д. С. [17] надає наступні вимоги до термінів, як специфічних мовних одиниць:

- Лаконічність (короткість та точність) – термін має вичерпно окреслювати поняття, що називає. Тобто термін має повноцінно та якомога повніше
- Специфічність – відсутність синонімів, омонімів та полісемії, що запобігає плутанині.
- Відповідність словотворчим закономірностям конкретної мови та можливість уже на основі даного терміну створювати похідні.

Кочерган М. П. додає наступні характеристики термінології:

- системність (кожен термін належить до своєї терміносистеми і своє значення отримує саме в цій системі);
- наявність дефініції (термін не тлумачать, а визначають);

- тенденція до моносемантичності (в межах свого термінологічного поля термін повинен мати тільки одне значення);
- відсутність експресії;
- стилістична нейтральність [12].

Терміни зазвичай представлені лексичними одиницями. У нашому випадку, хоча ми і використовуємо поняття «мовна одиниця», можна сказати, що вищезгадане твердження вірне.

Отже термінами можна вважати спеціальні мовні одиниці, що служать для називання специфічних феноменів (предметів, явищ, процесів, тощо) конкретної сфери, які лаконічно, недвозначно та з найбільшим коефіцієнтом корисної дії сприяють порозумінню між діячами цієї сфери.

Хоча дослідники зазначають наявність тенденції до інтернаціоналізації термінології [12], у нашому випадку навпаки терміни є суто японськими, що пов'язано з обраною для дослідження сферою традиційного японського мистецтва, де превалюють традиційні споконвічно японські терміни.

#### **1.4 Власні назви**

Ономасіологія – розділ мовознавства про план вираження мовних одиниць. Вона вивчає теорію номінації (як її також називають). Разом з семасіологією вони вивчають мовні одиниці з різних сторін і у різних напрямках. Кочерган М. П. пише: «Якщо семасіологія йде від позначення (слова) до значення, то ономасіологія веде дослідження від речі або явища до думки про них і до їх позначення мовними засобами.» [12]

Як вказує Дзира Я. І. [2], «ономастика – спеціальна лінгвістично-історична дисципліна, яка вивчає власні імена й назви, їх історію, семантику, будову, основні закономірності розвитку. Ономастика вважають розділом лінгвістики, що досліджує сукупність власних імен певної території, етносу, історичного періоду. Таке дослідження вимагає врахування всіх обставин виникнення і розвитку власних імен: історичні умов, географічні особливостей місцевості, станового складу населення,

його етнічної приналежності, конкретних ситуацій появи імен. У дослідженнях ономастика користується історичним, етимологічним, загально лінгвістичними і науковими, типологічним, статистичним та ін. методами. Об'єктом дослідження стали всі власні імена, їхні класи. Різноманітність і чисельність власних імен робить їх дослідження складним і важливим завданням пізнання людського суспільства. Основні розділи ономастики: топоніміка (ойконіміка, гідроніміка, мікроніміка) – вивчає власні назви географічних об'єктів; антропоніміка – імена людей; також ономастика вивчає етніміми – назви етнічних утворень; зооніми – назви тварин; фітоніми – назви рослин, теоніми – імена богів, міфологічних істот; космоніми – назви галактик і сузір'їв, планет, зірок; перейоніми – назви засобів пересування: кораблів, поїздів, літаків, косміч. апаратів; хрематоніми – власні імена унікальних коштовних предметів матеріальної культури, ювелірних виробів; фалоніми – назви нагород; хрононіми – назви історичних знаменних відрізків часу, головних циклів природи; ергоніми – назви політ. і громад. людей; документалізми – назви важливих для народу документів; драноніми – назви шляхів зносин; геортоніми – назви свят, ювілеїв, урочистостей; фіктоніми – вигадані імена; тощо». [2]

Ономастикони склалися історично, ілюструють у своїй основі поняття різних сфер життя народів і людини. Власні імена походять від загальних, вони можуть переходити з однієї мови в іншу. Різні назви та особові імена дають змогу судити: до якого народу належать їхні носії, з якої місцевості походять. У процесі їх аналізу виявляють пам'ятки матеріальної культури, місцезнаходження корисних копалин, висвітлюються суперечливі питання обґрунтованого походження націй, міграцій народів та їх розселення. Ономастика дає цінний матеріал для історії, географії, етнографії тощо. [2]

У даній роботі нас особливо цікавлять хрематоніми, а саме – гомеї – поетичні назви, що використовуються для називання предметів чайного вжитку. Саме слово 銘 – мей багатозначне, у 「茶の湯季節のことば」 [48] вказується, що прямим його значенням є записувати, витискати, вирізати на металі, переносним – «зарубати на носі». Також існує значення «імена, характерні для посуду, чаю, алкоголю,



солодошів» – саме такі імена ми і розглянемо у Розділі 3. Насамперед гомеї це власні назви чайного приладдя, які воно отримали в зв'язку з: 1) іменем власника; 2) характеристиками схожості на щось по виду, формі; 3) історією походження.

## 1.5 Діалоги

Діалог – мовленнєва комунікація двох або більше мовців, що у процесі обмінюються репліками (невеликі комунікативно вмотивовані висловлювання, які обмежені висловлюваннями інших учасників діалогу), поперемінно ініціюючи та отримуючи повідомлення.

Дослідники визначають діалогічне мовлення як «процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. У межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як мовець (ініціатор спілкування – адресат) і як слухач (партнер по спілкуванню – адресат)» [методика].

Розглянемо комунікативні функції діалогу:

- запиту інформації – повідомлення інформації;
- пропозиції (у формі прохання, наказу, поради) – прийняття / неприйняття запропонованого;
- обмін судженнями, думками, враженнями;
- взаємопереконання, обґрунтування своєї точки зору. [методика]

Також важливими є мовні особливості притаманні більшості діалогів:

- еліптичність (різноманітні неповні речення);
- вільне синтаксичне оформлення (притаманне розмовному мовленню);
- переважання простих речей;
- варіювання інтонації;
- наявність мовленнєвих кліше – «готових» мовленнєвих одиниць;
- слова-заповнювачі пауз. [методика]

Дослідники діалогічного мовлення зазначають, що репліки, хоча і є висловлюваннями різних людей, але тісно пов'язані між собою, адже зазвичай є

реакціями одне на одного, а «сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною і семантичною завершеністю, називають діалогічною єдністю.» [19]

У Таблиці 1.1 показані основні види діалогічних єдностей. Вони можуть об'єднуватися у більші складніші структури і утворювати мікродіалоги (невеликі і все ще дещо обмежені в обміні інформацією).

Таблиця 1.1

## Основні види діалогічних єдностей [19]

Групи ДЄ	Види ДЄ
I	1. Повідомлення – повідомлення 2. Повідомлення – запитання 3. Повідомлення – спонукання 4. Повідомлення – вигук
II	5. Спонування* – спонування 6. Спонування – повідомлення 7. Спонування – згода 8. Спонування – відмова 9. Спонування – запитання 10. Спонування – вигук
III	11. Запитання – відповідь на запитання 12. Запитання – контрзапитання
IV	13. Привітання – привітання 14. Прощання – прощання 15. Висловлювання вдячності – реакція на вдячність

\*Під загальним поняттям “спонування” розуміють прохання, пропозицію, запрошення, пораду, розпорядження, наказ

Таблиця 1.2 ж демонструє функціональні типи діалогів і притаманні їм види діалогічних єдностей, особливий інтерес серед яких викликає діалог етикетного характеру.

У «Методиці навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів» автори роз'яснюють особливості діалогів етикетного характеру наступним чином: «Особливим функціональним типом діалогу є діалог етикетного характеру.

Комунікативна мета таких діалогів – здійснити певну соціальну дію (привітатися та відповісти на привітання, попрощатися, представитися, познайомитися, подякувати, вибачитися, привітати з визначними подіями, святами, тощо), передбачену етикетом певної мовленнєвої спільноти» [19].

Про діалог-розпитування ж зазначається наступне: «може бути одностороннім чи двостороннім. У першому випадку ініціатива запитувати інформацію належить лише одному партнеру, у другому – кожному з них. Двосторонній діалог-розпитування розвиває ініціативність обох партнерів» [19].

Таблиця 1.2

Функціональні типи діалогів і притаманні їм види діалогічних єдностей [19]

Функціональні типи діалогу	Види діалогічних єдностей
<b>Діалог-розпитування</b>	Запитання – відповідь Повідомлення – запитання Повідомлення – відповідь + повідомлення Повідомлення – повідомлення Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення
<b>Діалог-домовленість</b>	Запитання – відповідь + повідомлення Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення Повідомлення – повідомлення у відповідь + запитання Спонування – згода / відмова Запитання – відповідь Повідомлення – запитання
<b>Діалог-обмін враженнями, думками</b>	Повідомлення – повідомлення Запитання – відповідь + повідомлення Повідомлення – запитання Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення Запитання – відповідь
<b>Діалог-обговорення (дискусія)</b>	Повідомлення – повідомлення Запитання – відповідь Повідомлення – відповідь Повідомлення – повідомлення у відповідь + додаткове повідомлення
<b>Діалог етикетного характеру</b>	Повідомлення – повідомлення Повідомлення – відповідь Повідомлення – згода/незгода Запитання – відповідь Запитання – відповідь + повідомлення

### Висновки:

У даному розділі було сформульовано теоретичні засади дослідження мовних одиниць у сучасній лінгвістиці, уточнено значення мовних одиниць з позиції семантики та структури. Окрім цього були дані визначення поняттям, що розглядаються далі, у практичній частині роботи, таким як: семантика, структура мови, структурних методів дослідження, аналізу за безпосередніми складниками, компонентного аналізу, мовних одиниць, термінів, онімів, конкретно хремотонімів та гомеїв, діалогів, діалогічних єдностей, діалогів етикетного характеру та діалогів розпитування. На основі розглянутих понять та зібраної інформації, проводився аналіз у другому та третьому розділах.

Отже мова – це явище структуроване та багаторівневе. Кожен рівень має свої одиниці, які не поділяться на даному рівні. Значення мовної одиниці поділяється на компоненти-семи, які є частинами значення, з якого складається його повна картина. Для японської мови дещо полегшує ділення значення на компоненти ієрогліфічне письмо, де ієрогліфи, з яких складається слово, самі є матеріальним вираженням частин його змісту, а елементи ієрогліфа визначають у частині випадків компоненти вже його власного значення (у іншому випадку ці елементи можуть відповідати за фонетичну складову і визначати читання ієрогліфа). Мовні одиниці японської мови не мають чітких меж як на письмі чисто графічно, так і граматично і навіть семантично. На шляху виявлення цих меж постає багато питань, які дослідниками ще належить вирішити. Терміни як мовні одиниці окремо взятих сфер людської діяльності мають на меті конкретну і зрозумілу передачу сутності феноменів, які називають, тому вони тяжіють до однозначності, лаконічності та відсутності синонімії. І хоча у великій кількості випадків, коли говорять про терміни, мають на увазі особливі лексичні одиниці наукової чи технічної сфери, інші сфери людської, в тому числі традиційні мистецтва, також послуговуються власною термінологією. Відмінність лише в тому, що багато термінологічних систем тяжіє до інтернаціоналізації термінів, тоді як саме через традиційний характер таких мистецтв, як Японське чайне дійство, їхня термінологія в більшості складається саме з суто японської. Що ж стосується ономастики як розділу мовознавства про власні назви, то

вона породжує безліч власних назв різного характеру. В даному випадку нас цікавлять найбільше хремотоніми, тобто власні імена унікальних коштовних предметів матеріальної культури, гомеї – поетичні назви, що використовуються для називання предметів чайного вжитку. Насамперед гомеї це власні назви чайного приладдя, які воно отримали в зв'язку з: 1) іменем власника; 2) характеристиками схожості на щось по виду, формі; 3) історією походження [48]. Діалогічними є діалоги, репліки яких дуже тісно пов'язані між собою та які мають смислову, інтонаційну та структурну завершеність. Діалоги, особливо етикетного характеру, можуть бути наповнені різноманітними кліше та сталими фразами. Для японської мови клішованість та фразеологічна зв'язаність багатьох мовних одиниць є розповсюдженим явищем. Комунікативна мета таких діалогів – здійснити певну соціальну дію (привітатися та відповісти на привітання, попроситися, представитися, познайомитися, подякувати, вибачитися, привітати з визначними подіями, святами, тощо), передбачену етикетом певної мовленнєвої спільноти [19]. А от діалог-розпитування, як зрозуміло з назви цього функціонального типу, націлені на отримання інформації. Крім того вони можуть бути як односторонніми, так і багатосторонніми.

Проаналізувавши джерела, можемо зробити висновок, що тема є не цікавою не лише в контексті теоретичного лінгвістичного дослідження, а і з точки зору розробки довідкових матеріалів тому, що протягом останніх більш ніж 25 років з кожним роком інфраструктура двосторонніх відносин між Україною та Японією поступово нарощувалась та розширювалась, що слугувало більш змістовному та плідному діалогу між нашими країнами [14]. Дуже важливою частиною подібних відносин завжди виступають культурні взаємовпливи держав, що вступають у співробітництво. Спробуємо розглянути, яким чином чайна культура Японії представлена в Україні.

Українська чайна група напрямку Урасенке «Чайна кімната» є філією Московського Представництва школи «Урасенке», яка в свою чергу офіційно представляє це мистецтво на території СНД [39, 44].

Урасенке – це назва сім'ї, будинку, розташованого в Кіото, члени якого ось вже впродовж 15 поколінь професійно займаються мистецтвом Чаю. Голова дому

(Оіемото) є лідером спільноти людей, що практикують Чай. Всього в Японії і за її межами налічується кілька сотень тисяч людей захоплених цією культурою, представництва є у понад 35 країнах світу. [57]

Урасенке є не тільки центром з вивчення та викладання традицій «Шляху Чаю», а й громадською організацією, діяльність якої спрямована на досягнення глобального миру на Землі, гармонії між людиною і природою. Урасенке активно бере участь у низці програм ЮНЕСКО та інших міжнародних громадських організаціях. [57]

Заняття Київської школи чайного чайного дійства проходять на території Українсько-японського центру. Проект «Українсько-Японський Центр» (UAJC) розпочав свою діяльність у травні 2006 року на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (НТУУ «КПІ»). [65]

Маючи на меті поглибити взаєморозуміння та поліпшення дружніх зав'язків між нашими країнами, Центр реалізує Програму знайомства з японською культурою та мовні курси, проводяться різноманітні заходи, відкрита бібліотека, в якій надаються різноманітні інформаційні послуги. [61]

У 2012 р. у Центрі було відкрито спеціальну чайну кімнату для проведення занять та подій, пов'язаних з чайною церемонією.

Керівником Київської школи чяною та представником школи Урасенке на території України є Ольга Борисівна Сильницька-сенсей – людина, для якої Шлях чаю це не просто викладацька діяльність, але, в першу чергу, спосіб життя. Історія розвитку Української школи чя-но-ю починається саме з її повернення майстра до України і початком викладання тут у 2005 році. [39]

Однак, краще ніж вона сама, про свої Шляхи в чаї ніхто все одно не розповість: «У далекому 1992 році я потрапила на Дні японської культури в Москві. Це був просто фантастичний захід, було надзвичайно цікаво дізнатися про Японію «з перших рук». У той час я багато читала про різні світові культури, особливо про японську, тому мені дуже хотілося побачити щось традиційно японське своїми очима. І в один з цих днів мені пощастило потрапити на чайну церемонію ... Я дійсно була зачарована, мені здавалося що феї з казок спустилися на землю і здійснюють таємний ритуал. Тоді мене вразила зовнішня сторона чайного дійства. Звичайно, зараз моє розуміння і

захоплення набагато більш глибокі. Після відвідування чайної церемонії я почала шукати в книгах опис того, що побачила, але ніяк не могла знайти. Саме тоді я почала займатися чаєм у Нішікава-сенсей в Москві. Це було в березні 1993 року.

Я займаюся чаєм вже 17 років, 10 з них – викладаю. Я давно помітила, що коли займаєшся ча-но-ю, розвивається неординарне мислення. Мені також подобається те, що скільки б ти не вивчав, перед тобою завжди відкриваються нові горизонти. Відомо, що коли займаєшся іншою культурою, починаєш більше цікавитися і культурою своєї країни. Тому заняття чайною церемонією допомогли мені глибше проникнути в суть української традиції.» (Ольга Сільницька – Київ, 2010) [39]

Заняття із шляху чаю проходять по суботах, як і заняття з більшості інших традиційних японських мистецтв, а також по вівторках задля того, щоб усі учні могли встигнути позайматися, і поділені на 2 великі семестри: жовтень-грудень і лютий-травень. Також у травні або травні-початку червня періодично проводиться додатковий півсеместр. З 2015-го року розпочалися одноразові заняття для всіх бажаючих, які відбуваються, по ще двох днях тижня (в залежності від семестру розклад варіюється; наприклад, у 2016 р. заняття проходили по середах та четвергах; у I семестрі 2017-2018 навчального року заняття проводилися по четвергах та п'ятницях, у 2018-2019 і по даний момент вони проводяться по середах і п'ятницях). Крім того, близько 1 разу на місяць можуть проводитися заняття більш високого рівня зі складнішими темами – процедурами приготування чаю – для старших учнів, на яких вони можуть досягнути більш високі форми подачі чаю, чайні ігри, що допомагають вірно орієнтуватися, пересуватися і невимушено діяти у чайному просторі.

Регулярні заняття проводяться як для новачків, так і для людей, що продовжують свій шлях пізнання японського чайного дійства, разом. З одного боку це колективне заняття (особливо для початківців, що спільно здобувають базові навички поводження з чайним приладдям, а згодом приступають і до безпосередньої практики найпростіших процедур подачі чаю), з іншого – практично індивідуальні, адже кожен із учнів займається за особистою програмою, що відповідає його чи її схильностям, темпераменту, темпам засвоєння матеріалу та прогресу у навчанні. Адже найголовніше у чайній церемонії не те, хто першим досягне найвитонченіші та

найскладніші теми, а вміння створити правильну атмосферу, досягти виконання принципів шляху чаю та піклуватися про гостей, передаючи їм часточку своєї душі у вселенському єднанні.

Ще однією формою нерегулярних занять є майстер класи зарубіжних сенсей. Окрім представників російської філії, також українських колег відвідували визначні японські чайні майстри. От, наприклад, Шімура сенсей відвідав Україну уже двічі: вперше у 2012 р. з нагоди 20-ї річниці українсько-японської співпраці разом із Великим Майстром Сен Геншіцу – колишнім главою школи Урасенке, а рік потому – провів майстер класи для українців та взяв участь у фестивалі Япономанія 2013. А Кімура сенсей з лондонського філіалу та ціла делегація з однієї з молодіжних організацій школи Урасенке у вересні 2017 р. завітала до Києва для того, щоб разом з українською чайною групою провести масштабний захід з декількома цікавими локаціями у I корпусі НТУУ «КПІ» ім. Ігоря Сікорського.

Шлях чаю, який можна назвати конденсованою квінтесенцією японської культури, як невід'ємна її частина представляється на незліченній кількості подій.

По-перше, існують суто чайні свята, що відзначаються іноді лише у колі обізнаних послідовників мистецтва.

Це, наприклад, такі щорічні дійства, як Хацугама (перша чашка чаю в новому році) весняний Чякай (чайна зустріч на природі у ботанічному саду) та Робіракі (зміна вогнища).

Також щорічною можна вважати участь у фестивалі-виставці японської культури Япономанія – усі 5 років існування фестивалю чайна кімната залишається незмінним його атрибутом.

Менш регулярними подіями, що час від часу проводяться є, наприклад, Місчне чаювання, що проводиться вночі задля насолодження чаєм підчас споглядання місяця, як це роблять японці, воно припадає на кінець серпня-початок вересня, та демонстрація із дегустацією чаю та традиційних солодоців у Палаці Україна.

Крім вже зазначених відбуваються безліч поодиноких демонстрацій, дегустацій та подібних форм публічного побутування чядоо в українській дійсності, такі як: демонстрація і дегустація чаю разом з концертом японської флейти шякухачі,



демонстрації в рамках Артп'єкніка Слави Фролової, фестивалю Воїни Світла, фестивалю східних культур і кухні в Українському Домі, участь у фестивалях «Країна мрій», «Японська весна у Львові», «Дні Японії» у різноманітних українських містах, проведення благодійних чайних зустрічей для чорнобильців, тощо. А не так давно, 25 листопада 2017 р., було проведено першу демонстрацію приготування густого чаю койчя, зроблену силами лише Української чайної групи – минулого разу подібне дійство проходило ще 5 років назад у 2012 році. На даний момент саме та подія залишається найвизначнішою із публічних подій – приїзд Дайсошьо (Великого Майстра).

У Києві 15 вересня 2012 з нагоди 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Японією великий майстер японської чайної школи «Урасенке» Сен Геншїцу продемонстрував традиційну чайну церемонію. Про це Надзвичайний та Повноважний Посол Японії в Україні Тоїчі Саката повідомив на прес-конференції в УНІАН. [62]

Він зазначив, що Сен Геншїцу є представником 15-го покоління нащадків майстра Сена Рїкю, який у XVI сторїччї заснував японську школу чайної церемонії, і 15-м головою школи чайної церемонії «Урасенке». [62]

«Він є зберігачем історії та традиції чайної церемонії», – сказав Т. Саката і додав, що С. Геншїцу також є послом доброї волі ЮНЕСКО. [62]

За словами тодішнього посла, як один з найвидатніших представників японської культури, С. Геншїцу неодноразово проводив чайні церемонії для лїдерів різних країн під час їхніх візитів до Японії. [62]

Крім того, Т. Саката наголосив, що на лекції великого майстра з мистецтва чайної церемонії складно потрапити навіть у самій Японії, проте 15 вересня о 15.00 у Центрі культури та мистецтв НТУУ «КПІ» С. Геншїцу прочитав лекцію і провів чайну церемонію. [62]

«Ця історична подія відбудеться в Україні вперше», – наголосив посол Японії і додав, що запрошення на захід можна отримати безкоштовно в Посольстві Японії або Українсько-японського центрі. [62]

У свою чергу, тодішній директор Українсько-японського центру Осаму Мідзутані зазначив, що майстрові С. Геншіцу вже далеко за 80 років, але він знайшов сили відвідати Україну і не лише прочитав лекцію, але й власноруч продемонстрував мистецтво чайного дійства. Ця подія також була відзначена японському головному офісі школи. [62]

Окрім безпосередньо шляху чаю учні також займаються необхідною супутньою діяльністю, такою як: стажування в Японії, вивчення теоретичного матеріалу, аранжування квітів для чайного дійства, приготування солодошів, вбирання у кімоно, виготовлення приладдя для чайного дійства (чашок, ложечок-чяшяку, чохлаів для ножикиів для солодошів, тощо); вчать розбиратися у кераміці, тканинах, орнаментах, традиційному тушовому живописі сумі-е та каліграфії, готувати традиційні страви, та і просто розвивають такі необхідні у повсякденному житті навички як відповідальність, пунктуальність, дисциплінованість, вміння виконувати поставлені задачі і брати на себе відповідальність, повагу до оточуючих, старших, швидкісне схоплення інформації та навчання шляхом споглядання (деякі дійства можна побачити так нечасто, що для того, щоб мати змогу рухатись далі у пізнанні чядоо, їх треба запам'ятати ледве не за один раз), здобувають лідерські здібності.

Численні події, пов'зані з японським чаєм, мають місце в Україні. Вони проводяться як задля відточування і вдосконалення навичок учнів, так і для поширення знань про чядоо серед широкого українського загалу. Крім того, у нинішньому дещо нестабільному стані, українська «Чайна кімната», наслідуює девіз великого майстра Сен Геншіцу «Мир через чашку чаю», разом із місією ООН, проводячи ряд чайних заходів у постраждалих регіонах нашої країни. Звітність про всю вищезазначену діяльність надходить до головного офісу школи Урасенке у Японії. Таким чином, завдяки чайній церемонії відносини між нашими країнами стають міцнішими.

Крім того, у 2014 та 2017 роках наші учні отримали сертифікати, що офіційно засвідчують у них наявність певного кваліфікаційного рівня в області чайної справи.

Отже через високу активність «чайного життя», глибше дослідження теми та подальша розробка довідкових матеріалів є актуальними.

## РОЗДІЛ 2

### СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧЯДОУ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

#### 2.1 Лінгвосоціокультурний аспект та «імена чаю»

Насамперед, хотілося б представити трохи лінгвосоціокультурного контексту та розібратися з самим феноменом, тим традиційним стародавнім мистецтвом Японії, один з аспектів якого, а саме – мову, розглядається у даній роботі; а також обговорити імена, під якими воно відоме.

Перш за все, розглянемо Рис. 2.1, що зображає основні шляхи розповсюдження самої назви напою та рослини, що використовується у чайному дійстві.



Рис. 2.1 Причини різниці у назвах напою в різних країнах<sup>5</sup>

<sup>5</sup> Зображення надане Кімурою Сокеєм, Лондонська гілка Школи японського шляху чаю Урасенке.

Як ми знаємо, назви напою, про який йде мова, можуть трохи варіюватися у фонетичному плані в залежності від мови, але входять до двох великих груп: «ч» або «т». Як бачимо на рисунку – така різниця назв, як той самий «чай» в українській або російській належать до першої, а англійське «tea» чи німецьке «Tee» – до другої. А витоками такої різниці є ніщо інше як різні джерела запозичень. Чай подорожував по світу з Китаю, але, як відому, китайська мова має безліч діалектів. Різними були і шляхи розповсюдження самого напою – наземні торгівельні шляхи розповсюджували чай сушею з провінції Гуандун, а мореплавці везли чаї на продаж з провінції Фуцзянь. Саме з діалектів цих місцевостей народилися дві такі дещо різні назви для одного й того ж напою. З рисунку видно, що Японія, Україна, Росія, Індія та ін. отримали свою назву з провінції Гуандун. Тому у нас настільки схожі з Японською назви – *чай* та 茶 *чя*. Цікаво, що у Японії з недавнього часу побутують не лише назви як お茶 *очя* – «чай», 緑茶 *рьокучя* «зелений чай», 紅茶 *коочя* «чорний (або точніше «червоний») чай», 烏龍茶 *уурончя* – «чай улун» також називають «синьо-зеленим» або «блакитним» чаєм, з коренем 茶 *чя*, а і вторинно запозичене вже з англійської ティー *тіі*, яке служить для опису західної чайної традиції: グリーン・ティー *гуріін-тіі* – «зелений чай», ハーブ・ティー *хаабу-тіі* – «трав'яний чай», レモン・ティー *ремонтіі* – «чай з лимоном», ミルク・ティー *міруку-тіі* – «чай з молоком», アフタヌーン・ティー *афутануун-тіі* – «пятигодинний чай». Цей феномен схожий на називання традиційного японського рису ご飯 *тохан*, а європейського стилю приготування – ライス *райсу*.

Спробуємо розглянути основні етапи формування японського чайного дійства Чядоо – традиційного мистецтва пригощання чаєм.

Чай увійшов в японську культуру ще в VIII столітті і став невід'ємною її частиною. У Японії, де змішуються релігійні традиції синтоїзму, буддизму, даосизму та ін., те, що європейці звикли називати «чайною церемонією<sup>6</sup>», ввібрало в себе різні

<sup>6</sup> Слід зауважити, що, не зважаючи на традиційність назви, багато професіоналів, особливо зі школи Урасенке, вважають цю назву некоректною (бо ж чай – це шлях від серця до серця,

риси їх, а також інших особливостей, пов'язаних з японськими реаліями. Багатшого культурними феноменами мистецтва не знайти: тут і кухня, і каліграфія, і ікебана, етикет і релігійні принципи, близькість до природи і людей один до одного .... Є навіть схожості з театральною виставою. Але це 茶の湯 – чя-но-ю, чайне дійство, назву якого точніше можна перекласти як «чайний окріп». В період найактивнішого формування цього мистецтва зустрічалася також назва 茶湯, що окрім такого ж читання чя-но-ю могла також бути прочитана як чятоо та навіть сатоо, що пов'язане з тим, що у японській мові, на відміну від китайської, ієрогліфи можуть читатися більш ніж одним способом. Ієрогліф же 茶 окрім «чя» читається також як «са». Чятоо – не лише чайне дійство або заварювання чаю, це також було назвою церемонії піднесення гарячого чаю чи води Будді або духам померлих. Навіть у цій назві видно тісний зв'язок чайного мистецтва з релігійно-філософськими вченнями Японії.

Чайне дійство ще називають 茶道 – чядоо або садоо, що означає «шлях чаю». Альтернативні варіанти так само як і у випадку чятоо / сатоо пов'язані з варіативним читанням ієрогліфа на позначення «чай», але у даному випадку також наявна деяка різниця у використанні. Широко розповсюдженою є назва садоо, від неї походить, наприклад, слово 茶道部 *садообу* – «чайний клуб / гурток у навчальному закладі». Пересічний громадянин частіше згадає саме її, коли йдеться про мистецтво традиційного чаювання. Таке ж читання «са» ієрогліф має у більш профанному 喫茶店 *кіссатен* – «кафе». А слово «Чядоо» має не просто значення «шляху чаю» у сенсі «японська чайна церемонія», а ще відтінок «мистецтво, уміння приготувати високоякісний чай». Отже бачимо, що «са» передає більш поверхневе та масове значення чаю. На більш глибоке значення саме цього варіанту вказує і те, що 茶道具 чядоогу – «чайне приладдя / чайне начиння / предмети для чайного дійства», 茶事

---

медитація, насолодження красою та прагнення порадувати гостя, а не якийсь формальний церемоніал) і схиляються саме до назви «шлях чаю». В Україні та Росії, окрім цієї, прижилася також назва «чайне дійство».

чяджі – «камерна чайна зустріч», 茶会<sup>7</sup> чякай – «звана чайна зустріч», 茶室 чяшіцу – «чайна кімната», «чайний будиночок» – всі використовують саме читання «чя». Таке читання – Чядоо – було обрано для називання чайного дійства послідовниками однієї з дуже популярних чайних традицій сьогодення – Школи чайного дійства Урасенке. Це дійсно шлях довжиною в життя. Ніколи не пізно почати його, можна з юних років до самої старості осягати тонкощі чайного мистецтва, і все одно залишатимуться речі, досі непізнані, незвідані, приховані завісою таємниці. Кожен, хто ступає цим шляхом, обирає свій темп і напрямки, по яких йде далі за інших. Японське чайне дійство – це не просто японська культура в конденсованому вигляді – це саме життя.

Але є й інша чайна церемонія, напевне, більш звична для людини необізнаної, оскільки в ній використовується заварний чай (на відміну від чя-но-ю, де використовується порошковий чай мачча), як і в китайській. Це 煎茶道 *сенчя-до*, тобто «шлях сенчя» – елітного японського листового чаю. Буквально 煎 у даному випадку означає «заварювати», «заварювати чай». Ця частина чайної культури східної Сонячної Країни бере свій витік із принципів чаювань аристократії і вищих верств суспільства, яка мала за умову безліч дорогого начиння і шикарні чайні

---

<sup>7</sup> В Україні, Росії та деяких пострадянських країнах довго використовувалася транслітерована версія за системою Поліванова назва «Тякай». Але через те, що в Українській мові наявні власні системи транслітерації японської мови, фонетичний потенціал дозволяє передавати її звучання точніше, останні роки нарешті на практиці почали використовувати більш відповідні варіанти. Однак, серед послідовників чайного дійства ведуться дискусії з приводу того, чи не було б вірніше використовувати морфологічний принцип написання та замість «Чякай» писати «Чакай», адже в Українській мові уже наявне слово на позначення чаю. На нашу думку, слід використовувати саме фонетичний варіант, адже слово «Чякай» не є утвореним безпосередньо в Українській мові, а є транслітерованою версією японської мовної одиниці, яка до слова «чай» має опосередкований стосунок та різне походження. Те ж саме стосується і самого слова «чядоо».

кімнати. Це більш світський варіант чайної церемонії. Був певний період, коли такий тип приготування чаю домінував і на території Японії, але з часом культура чя-но-ю стала сприйматися як один із символів архіпелагу як усередині нього, так і за його межами, тому що містить принципи, які складають основу вірувань та поведінки японців, їх менталітету.

Для чайного дійства дуже важливою є не лише послідовність рухів, але і їх чітко відточена форма. Кожен предмет начиння має ряд можливих варіантів поводження з ним, різних для різних випадків. Крім того, є паралелі з іншими мистецтвами. Наприклад, в момент, коли господар легко вдарає черпачком для чаю чашку по чашці, він подібний лучникові, що випускає стрілу в традиційному бойовому мистецтві кюдо – та ж напруга та розслаблення. Принцип гармонії, один з чотирьох основних принципів чайного дійства, присутній на всіх рівнях. [65]

Чядоо, Садоо (яп. 茶道, ちゃどう / さどう, «шлях чаю») або Чя-н-ою (яп. 茶の湯, ちゃのゆ, «чайний окріп») – система правил приготування зеленого чаю і чаювання в Японії. Сформувалася у 14 столітті, у період Муромачі. Розвинулась як окремий вид мистецтва з другої половини 17 століття. Поширення серед різних верств населення з 18 століття. [65]

Важко говорити про шлях чаю оминаючи його стосунок до дзен-буддизму. Мурата Шюко, наприклад, навчався під керівництвом дзенського священика Іккю Соджюна у храмі Дайтокуджі, а Такено Джьоо – у Дайріна Сото, чиїм учнем також став і Рікю. Крім цього Рікю навчався у таких вчителів як Шьорей Сокін, Кокей Сочін та Шюн'оку Соен. Внук Рікю, Сен Сотан, від чийх синів пішли три нині найвідоміші чайні школи: Урасенке, Омotosенке, Мушякоджісенке, вчився у Дайтокуджі у Шюн'оку Соена та Сейган Сою. Обидва, Рікю і Сотан, здобули глибоке просвітлення, що перевершувало те, яке зазвичай здобувають дзенські монахи, і з такою базою намагалися оволодіти духом чядоо. Обравши бідне але чисте життя, своєю простотою Сотан демонстрував приклад чайного духу. [30]

Існують різні погляди на те, коли в Японії вперше почали вживати чайний напій, які стверджують, що чай був вперше представлений Японії у VII або VIII століть н.е..

Чай був завезений до Японії з материка. Вважається, що чай відіграв важливу роль у житті монахів та учнів буддистів та використовувався під час медитацій (в тому числі на нічних службах у якості збадьорливого засобу) та в якості підношення Будді – привезли його з собою зі своїх релігійних «стажувань» у Китаї. Разом із поширенням дзен-буддизму в Японії збільшувався і вплив буддійських настоятелів та ченців на культурне та політичне життя країни, внаслідок чого споживання чаю також набувало більшого розповсюдження. У XII столітті монах Ейсай, що привіз вчення ріндзай дзен-буддизму до Японії, сприяв введенню пиття чаю при дворі, представивши шьогуну Мінамото но Санетомо книгу «Кісса Йоджюкі» про те, як зберегти здоров'я за допомогою чаю. Ейсай не лише привіз з Китаю чай і чайне приладдя високої якості, а і декілька зернят чайної рослини (один вид з роду камелієвих, так званої камелії китайської, або у біологічній термінології – *camellia sinensis*) до префектури Кіото, де і почали вирощувати перші чайні кущі, з яких збирали якісний та вже безпосередньо японський чай. [30]

До XIII століття до звички пити чай долучилися і у стані самураїв. З часом практика «чайних турнірів» – зустрічей, де куштували велику кількість сортів чаю та від учасників вимагали визначити на смак походження чаю – з монастирів просочилася і до аристократичних кіл. Інших верств населення, простий люд, селяни і городяни також згодом почали долучатися до новітньої моди, що панувала серед знаті. У них також з'явилася традиція споживання чаю, але була набагато скромнішою, і являла собою просто зібрання для спільного вживання напою за неквапливою бесідою. [65] Іппуку іссен ча – чай, що продавався на вулицях у період Муромачі і коштував 1 сен (іссен) – близько 100 йен сьогодні. [30]

В основу сучасної форми подання чаю були покладені відголоски чаювань за доби китайської династії Сун. У ті час висушені чайні бруньки, що мали майже білий колір, перетирали у пудру та збивали з водою у чорних чашах – біла піна у чорній посудині виглядала дуже естетично. Відштовхуючись від цього японські ченці сформували свою форму спільного чаювання. Перші японські форми ритуалізованого подання чаю приписуються монахові Дайо (1236-1308), який згодом навчив інших товаришів-ченців своїх способів роботи з чаєм. Ще через століття Іккю Соджюн



(1394-1481), настоятель храмового комплексу Дайтокуджі в Кіото, передав своєму учневі Мурата Джюко (Шюко) ті знання з чайного дійства, якими володів. Той у свою чергу переосмислив та розвинув ідеї свого вчителя, а також просував чайне дійство у колах знатних самураїв – саме через те, що він навчив проведенню чайного дійства шьогуну Ашікага Йошіміцу, і серед звичайного народу у моду ввійшло чаєпиття, бо у простих людей набувало популярності те, чим захоплювалися їх правителі та знать. [29]

Мурата Шюко розпочав свій шлях священника у храмі Шьомьоджі міста Нара. Пізніше він став учнем Іккю у кіотському храмі Дайтокуджі. Разом вони розвинули чайні методики, що зрівнялися у простоті та спокої із безтурботним чаєм дзенських монастирів, реформувавши світ чаю, що занепадав. [30]

В основі чайного шляху лежить ідея «вабі», якої Мурата і дотримувався на шляху свого життя і мистецтва. Вабі – це прагненню до простоти і природності, що протиставлене вигадливій пишності самурайських «чайних турнірів». Мурата дещо упорядкував чайні філософські погляди та викристалізував основні принципи чайного дійства: гармонія (яп. 和 – *ва*), Шанобливість (яп. 敬 – *кей*), Чистота (яп. 清 – *сей*) і тиша, Спокій (яп. 寂 – *джяку*). Тепер ці принципи, хоч і не являються справжнім дзенським висловом дзенго 禪語, часто прикрашають токонома у чайних кімнатах, нагадуючи всім присутнім ті ідеї, які вкладали праотці сучасного чайного дійства у його сутність. [29]

Гармонія – у відносинах між людьми, гармонія людини і природи, навколишнього світу; повага – до всіх і до всього, що виражається в щирих почуттях подяки за те, що ми маємо; чистота – фізична і духовна; спокій – душевна рівновага, яка приходить через досягнення перших трьох принципів.

У подальшому свій внесок у розвиток мистецтва чаю вніс Такено Джьоо (1502-1555). Він ввів у використання спеціальну будівлю – чайний павільйон або, як його ще називають, чайний будиночок (чяшіцу), якому, за принципом «вабі», було надано вигляду селянської хати з солом'яною стріхою. Він же ввів у вжиток керамічний посуд грубої роботи з нерівностями і «вадами». [29]

Учнем Такено Джью став Сен-но Рікю (1522-1591), якому судилося залишитись в історії визначним культурним та політичним діячем, тим, хто упорядкував чайне дійство та привів його до того вигляду, у якому воно по-суті побутує і понині (хоча деякі зміни і наявно, але основа закладена ще Сен-но Рікю на базі досвіду його вчителів-попередників). Рікю доопрацював чайний будиночок і ввів у практику створення саду (чяніва) і кам'яної доріжки (роджі), що веде через сад до будиночку. Сен-но Рікю формалізував етикет церемонії, послідовність дій учасників і навіть визначив, які бесіди повинні вестися в який момент церемонії, щоб створювати настрій спокою, відходу від турбот і прагнення до істини і краси. Нововведення, зроблені Рікю, додали нове значення «сабі» – принципу вишуканості і краси, також втілених у чайній церемонії. Обстановка церемонії спрямовувалася на те, щоб показати не явну, яскраву, що кидається в очі, а приховану красу, що таїться в простих речах, неясних фарбах і тихих звуках. Таким чином, до XVI століття чайна церемонія з простого колективного чаювання перетворилася на міні-спектакль, який в цілому розглядався як одна з форм духовної практики і в якому кожна деталь, кожен предмет, кожна дія мали символічний зміст. Японці кажуть, що «шлях чаю – мистецтво втілення витонченості Порожнечі і доброти Спокою». [30]

Не будучи, звичайно ж, першовідкривачем чайної церемонії, Рікю проте зіграв величезну роль в її остаточному формуванні. Він узагальнив і розвинув те, що було зроблено до нього. З чисто «технічної» точки зору, він, наприклад, став використовувати бамбукові підставки під квіткові композиції, прості чорні чайні чаші, зменшив розміри чяшіцу (чайної кімнати) ... Але основна його заслуга лежить в області розробки теорії чадо. Він вдосконалив і чітко сформулював чотири головних принципи чайної церемонії (в яких, до речі, теж виразно відчувається вплив філософії дзен-буддизму), залишені вчителями років, що минули. Основний напрямок, в якому Сен-но Рікю, як і його вчитель Такено Джьюо, розвивав чядоо можна визначити за допомогою японського поняття «вабі» – помірність, простота, скромність, якась особлива спрямованість розуму. [29]

Вабі – естетика, що найбільше цінується у чядоо і репрезентує його основні ідеали. Як сталося, що вабі почали вважати настільки важливою частиною чайного

дійства? Відповідь криється у тісному зв'язку чаю та дзену і творчих груп зі складання ренга (жанр японської поезії, в якому вірш формується з двох або більш строф, що складаються різними людьми по чергово, тобто «по-ланцюгу»), що популяризувалися у період Муромачі. Збираючись разом і намагаючись спілкуватися від серця до серця, поети склали колективні вірші, цим створюючи простір спільної творчості. Чайний простір набуває своєї неповторної атмосфери саме за таким принципом. [29]

У чайному трактаті «Нанпороку» написано, що «...фундаментальна мета вабі лежить у маніфестації чистого, незабрудненого слова Будди...», що значить, що вабі є вираженням чистоти і правди, які піднімаються над нашим світським життям. Вабі-чя поглибилося і сублімувалося у Шлях Чаю як прояв духовної культури. [30]

Так, Яманоуе Соджі Кі зазначає, «Чяною походить з дзену. Тому ми маємо присвятити себе аскетичній практиці. Шюко та Джьоо самі були дзенськими священниками.» [29]

Також у «Нанпороку» знаходимо твердження: «Чяною – це перш за все справа практики і усвідомлення шляху у відповідності до вчення Будди.» Сотан чітко вказує, що чяною повинно передаватися не письмово, а прямо до серця, очей і вух. Відомо, що він наполягав, що «Шлях Чаю – це дзен, а розум дзен – Шлях чаю.», і, здається, Сотан був свідком того у своїй поведінці і позиції. [29]

Перша основна характеристика, притаманна в рівній мірі дзенській і чайній філософії – вчення, що письмове слово не має становища першоджерела вищого знання. Від початку майстер дзен нічого не пояснює, а скоріше намагається встановити зв'язок з учнем і провести його чи її до просвітлення їхніми власними силами. Тому практика дзен починається з щоденного режиму (рутини). [29]

Не має значення, наскільки учень відзначиться у науці чи мистецтві, освітня позиція дзен полягає у ігноруванні подібних атрибутів і вимагає учня починати зі скромної позиції прислужника. Такий підхід – неоціненний спосіб вчитися, спілкуючись від серця до серця. Так само проходить навчання чядоо. Ті, хто хотів досягнути сутність мистецтва від початку мали жити із своїм майстром, займатися господарськими справами і прагнути зрозуміти його на важких тренуваннях. Вони

служили майстру, вчилися з його дій і намагалися вхопити, що ж було стрижнем його вчинків. [30]

Друга характеристика – сезонна простота і врівноваженість, м'який спокій. Людина, що медитує, просто сидить тихо, як безживне дерево – вона ніби втілення самої сутності спокою. Нема нічого активного. Той, що медитує, просто як дерево взимку, не має листя і не виказує зовнішніх ознак життя, але навесні сили природи породять пишний цвіт. З точки зору чядоо – це істотна риса «вабі-сабі», викладена Рікю і підтверджена Сотаном його способом життя. [29]

Третя характеристика, яку треба зазначити – філософія «ні однієї речі» (無一物 *mu-ichi-butsu*). Дзенська фраза «*Honrai mu ichi butsu*» (По суті, від початку ні однієї речі) часто з'являється на сувоях у чайних кімнатах. Вона нагадує нам, що людські істоти оголені – не мають нічого – у час народження і смерті, і уособлює стан, безтурботний щодо мирських справ. [30]

Щоб дати уявлення про те, що таке чайна церемонія, можна навести слова Рікю, якими він якось відповів на питання свого учня про те, що є найголовнішим в чайному дійстві: «Приготуй смачний чай; поклади вугілля так, щоб вода закипіла; постав квіти у вазу так, як вони ростуть в поле; влітку створи відчуття прохолоди, а взимку тепла; роби все вчасно; будь готовий до дощу, навіть якщо його немає; будь уважний і турботливий стосовно гостям». Розчарований такою відповіддю учень сказав, що це він давно знає. Більш того, це загальновідомі факти, відомі кожному, і якби справа полягала в цьому, йому б не довелося турбувати вчителя питаннями. Тоді Рікю додав: «Якщо ти зможеш провести чайне дійство і зробити все правильно, як я сказав, тоді я стану твоїм учнем». [30]

Священник Шьорей, що слухав цю розмову, підтримав відповідь Рікю, сказавши: ««Не койте лиха і робіть добро», навіть діти знають, що слід чинити саме так, робити завжди вірно і ніколи невірно, але справдити це у житті неймовірно складно навіть вісімдесятирічному старцеві». [30]

Це знаменитий діалог, записаний у Нанпороку. Як правильно відзначив учень, усім відомо що потрібно прагнути до гарних вчинків і уникати погани. Навіть маленькі діти мали б знати це, бо так навчали їх батьки. Але часом, здається, речі, які

ми знаємо і чітко усвідомлюємо тяжко втілити на практиці. Сенс у тому, що лише поверхнєве знання семи засад Рікю не допоможе. Потрібно усвідомлювати, що за цими словами криється глибокий підтекст, осягнувши який, можна зрозуміти, що чайна церемонія, на відміну від чисто артистичних актів, – культурна система, наділена високими моральними та естетичними ідеями. Тому вони передаються із покоління у покоління, як основні принципи Шляху Чаю. [29]

Однією із семи настанов Рікю є «Бути готовим до дощу». У часи Рікю не було прогнозів погоди, і через те, що у Японії часто дощить, складно було вгадати, коли почнеться злива. Звичайно, ця фраза стосується не лише дощу, а скоріше готовності до несподіванок будь-якого роду. [29]

«Чайний майстер повинен бути гнучким», – це повчання звучить у чайній школі з ранку до вечора. Бути гнучким – значить реагувати на найменші зміни зовні: в природі, в оточуючих людях. Без цього в Чаї не можна. У чайному світі все постійно змінюється: сезони, предмети, квіти, сувої, солодоші, їжа. Або раптом випадкові гості зайдуть на вогник. Кажуть, у Рікю вогонь в будинку підтримувався цілодобово, вода завжди кипіла в казані. Він жив з цим станом готовності. [29]

Як й інші вчення, це здається легким, але досить складно для виконання. Чядоо надає великого значення вихованню внутрішнього спокою, що надає змогу відповідати будь якій ситуації, що постає. Продовжуючи заняття чаєм ця готовність врешті стане природною. [29]

Усі ці аспекти культури, традиції, історія, які з плином віків всотало чайне дійство, залишили на ньому свій глибокий відбиток. Багато особливостей мови шляху чаю основані на естетичних, етичних чи етикетних, релігійних чи культурологічних засадах Чядоо – концентрованої есенції японської культури.

Окрім японських назв «чядоо», «садоо» та «чя-но-ю», іноземними мовами можна назвати це мистацтво по-різному. Як вже зазначалося, на заході найрозповсюдженішою є назва «Japanese tea ceremony» – «японська чайна церемонія». Але, як вже згадувалося, спеціалісти цього мистецтва висловлюють думку, що така назва неточно передає сутність поняття. Тому пропонуються назви «шлях чаю», «чайне мистецтво» або «мистецтво чаю». Люди, що займаються ним, нерідко

називають його скорочено просто «чаєм», наприклад «я займаюся японським чаєм» або і просто «Ти йдеш сьогодні на чай?», у значенні «займаюся шляхом чаю», «чи йдеш на заняття із чайного мистецтва». Назва ж «чайне дійство» пропонує слов'янізований, варіант передачі суті поняття, все ще маючи певні риси урочистості «церемонії», але поєднуючи їх з принципами, які вкладали у це мистецтво його основні діячі. Як зазначалося вище, чайне мистецтво складається з простих та очевидних на перший погляд, але насправді складних у виконанні принципів, простих чітких дій самих процедур приготування чаю, які у сукупності складаються у цілісну та багатомірну картину з відчуттям глибини. Саме слово «дійство» визначається яка «дія, чин, явище, те, що відбувається. Слово «дійство» походить від однокореневого з ним слова «дія», яке може використовуватись для позначення будь-яких змін, які відбуваються у Всесвіті, при цьому причина змін, те, що викликає зміни називається словом «діяч». Також дійство можна розглядати як складну дію, тобто певну сукупність простих дій, на що вказує старослов'янська приставка «-ство», що використовується для позначення сукупності. В людському суспільстві ще в сиву давнину з'являється особливий вид дійств, діяльності — символічні, тобто дії, завданням яких є передача певної інформації про інші дії, події, дійства, які відбуваються у Всесвіті.» [63] Тому, на нашу думку, назва «чайне дійство» відповідає сутності чайного мистецтва Чядоо.

## 2.2 Терміни

Першим, що кидається в очі коли знайомишся з японським чайним дійством — використання назв специфічних предметів і феноменів. Ці слова включають як екзотизми, що ввійшли у загальний вжиток в українській мові (як то кімоно тощо), так і поняття, що можна вважати термінологією чайною (назви предметів чайного приладдя або понять, що безпосередньо використовуються підчас приготування чаю), або суміжних дисциплін (як назви специфічних частин національного вбрання, назви квітів, тощо, яку, хоча використовуються у чайному дійстві, мають і автономне застосування у інших мистецтвах або сферах японського побуту).

Екзотизми (від грец. *exōtikos* – чужий, іноземний) – слова, запозичені до якоїсь мови з інших мов на позначення реалій життя іншого народу чи країни: назви житла, страв, напоїв, явищ культури тощо. [22]

Такі назви найбільш автономні і функціонують вільно у потоці буд якої мови світу за необхідності, якщо її носії стали на шлях чаю. У випадку нашої країни деякі з них навіть відмінюють або змінюють по числам, але це питання не унормоване.

У нашій роботі ми розглядаємо основні, найбільш базові та уживані мовні одиниці чайного дійства, що стосується і термінів.

Спробуємо розглянути основні поняття [32, 34, 50], що використовуються у мові шляху чаю за декількома категоріями, даючи їх японський варіант, читання українською мовою та коментар-пояснення, розкладаючи значення на компоненти де доцільно. У японській мові ієрогліфи виступають по суті матеріальною графічною репрезентацією сем, тому у більшості випадків значення понять можна розкласти на значення ієрогліфів, якими вони записані. У додатках включені таблиці, які можуть стати довідковими матеріалами підчас занять чайним дійством, а також допомогти студентам, що вивчають японську мову розібратися у безлічі тем, як то хобі, традиційні мистецтва, кулінарія, вбрання, японський будинок, вільний час, тощо.

Першим класом термінів ми визначили «Терміни, що можуть вживатися не лише у чайному дійстві». Через те, що шлях чаю, як вже зазначалося у підрозділі 2.1, є дуже різноплановим мистецтвом, яке включає у себе безліч елементів Японської культури, терміни з тих мистецтв та сфер життя, що «перетинаються» з чайним дійством, також використовуються і у мистецтві чаю.

1 先生 *Сенсей* Викладач

先 «попередній», як у 先月 *сентецу* – «минулий місяць»; або «попереду». 生 жити, народжуватися. Тобто «той, що народився раніше за тебе, йде попереду, тому має більше корисних знань і має чого навчити».

2 (お)客(様) (*O*) *кяку (сама)* Гість

お гонорифічний префікс; 様 «пан / пані» (використовується для ввічливого звертання, має максимальний ступінь ввічливості).

3 お菓子 *Окаші* Солодощі

お гонорифічний префікс, що прикрашає мову; 菓 фрукти; 子 дитина, потомство. Коли Японія виробляла мало цукру, він використовувався скоріше як подарунок сам по собі. У якості солодощів могли використовуватися фрукти. Навіть зараз практикуються старі процедури приготування чаю (вищі темае), коли фрукти використовуються у якості солодощів. Крім того, зараз фрукти у Японії дорогі, тому дотепер вважаються гарним подарунком.

4 和菓子 *Вагаші* Японські традиційні солодощі

和 Японія, як у 大和 Ямато.

5 お稽古 *Окейко* Заняття (також з інших традиційних мистецтв)

6 お盆 *Обон* Піднос

7 扇子 *Сенсу* Віяло

扇 складане віяло (часто для танців); 子 дитина, потомство. Невелике складане віяло.

8 畳 *Татамі* Мати, обтягнуті соломою

9 床の間 *Токонома* Ніша, де виставляються для огляду сувій, вазу з квітами тощо. 床 ліжка, 間 прогалина, проміжок, простір, між.

10 襖 *Фусума* Традиційні розсувні двері

11 障子 *Шьооджі* Традиційні розсувні паперові двері  
障 перешкода; 子 дитина, потомство. «Невелика перешкода», адже двері перегороджують дорогу.

12 取り合わせ *Торіавасе* Комбінація, підбір (у чаї – приладдя для чайного дійства)

取 брати та 合 поєднувати

13 棚 *Тана* Поличка (у чаї – поличка, що використовується під час темае)

14 掛け物 *Какемоно* Сувій

15 席 *Секі* 1) Захід, раз, локація (коли йдеться про кількість відділів певного заходу з однаковою програмою для різними відвідувачів)



2) Процедура приготування чаю та її локація (наприклад койчя-секі, усучя-секі).  
Дослівно «місце / сидіння», «приміщення», «зала»

16 (お)箸 (O) хаші Палички для їжі

17 黒文字 Куромоджі Зубочистка, маленька паличка, за допомогою якої їдять солодоші (походить від назви рослини, з якої часто виготовляють)

18 稽古着 Кейкогі Одяг для тренувань

稽古 заняття; 着 одягати, носити.

19 和室 Вашіцу Кімната в японському стилі

和 Японія; 室 кімната.

20 着物 Кімоно Японське традиційне вбрання

着 одягати, носити; 物 річ. Річ, яку вдягаєш.

21 帯 Обі Пояс, який пов'язують на кімоно

22 足袋 Табі Зшиті шкарпетки з окремим місцем для одного пальця, для носіння із дзорі. 足 нога; 袋 мішечок, пакетик. Мішечок для ніг.

23 草履 Дзоорі Традиційне взуття, в якому підошва кріпиться до ноги ремінцями, які

24 襦袢 Джюбан Спідне кімоно (в значенні «одяг»)

襦 спідне, 袢 короткий одяг, літнє кімоно.

25 長襦袢 Нагаджюбан Спідне кімоно, що вдягається під основне

長 довгий; 襦袢 спідне кімоно. Довге спідне кімоно.

26 肌襦袢 Хададжюбан Спідня сорочка, яка вдягається під спідне кімоно

肌 шкіра. Спідне кімоно, що вдягається на голе тіло.

27 紐 Хімо Зав'язочка (стрічка тканини для зав'язування кімоно)

28 帯締め Обіджіме Шнурок, яким зав'язують вузол на обі  
帯 пояс обі; 締 завязувати.

- 29 帯揚げ Обіаге Шматок легкої тканини (найчастіше шовку), що схожий на шарф і використовується для пов'язування на подушечку для обі та приховування всіх в'язочок, які можуть виднітися зверху обі
- 30 帯板 Обііта Дощечка для обі, яка вставляється в нього або прикріплюється під ним для надання поясові більшої цупкості і запобігання утворенню зморшок. 板 дощечка.
- 31 帯枕 Обімакура Подушечка, що використовується підчас зав'язування обі для надання вузлу об'єму. 枕 подушка.
- 32 衿 Ері Комір кімоно, нагаджюбана
- 34 衿芯 Ерішін Цупка вставка у комір нагаджюбана для того, щоб комір кімоно тримав форму. 芯 серцевина.
- 35 結界 Кеккай Обмежувач простору (в чаї часто конструкція з зв'язаних 3 шматочків бамбуку (1 довший и 2 коротші прив'язані до нього, як ніжки), що ставляться на татамі, де сидить і робить чай хазяїн). 結 зв'язувати, зав'язувати, з'єднувати, організовувати; 界 кордон, межа. Те, що організовує кордон.

«Основні терміни суто чайного дійства» включають уже більш специфічні поняття, що пов'язані з чайним дійством.

- 1 抹茶 Мачча Зелений порошковий чай  
抹 перетирати. Перетертий чай.
- 2 薄茶 Усуця легкий (рідкий) чай (збитий із пінкою). 薄 рідкий.
- 3 濃茶 Койчя Густих чай (вимішений до консистенції густої сметани / меду).  
濃 густий.
- 4 割り稽古 Варігейко Роздільне тренування – вивчення основ чайного мистецтва (як поклони, відкривання дверей, поводження в чайній кімнаті) та поводження з чайним приладдям по частинах, абстраговано від темае. 割 ділити розділяти.

- 5     ～点て     ～дате Приготування чаю ~ (вставляється назва того темае, яке буде проводитися). 点 збивати, готувати чай мачча.
- 6     点前 Темае     Процедура приготування чаю
- 7     水屋 Мідзуя     «Кімната з водою» – приміщення біля чайної кімнати
- 8     主菓子 Омогаші     Головні солодощі (в українській практиці їх ще називають мокрими, свіжими або живими) – солодощі часто з використанням солодкої бобової пасти, які використовуються на койчя.
- 9     干菓子 Хігаші     Сухі солодощі, які подаються на усучя
- 10    懐紙 Кайші     Паперові серветки, які використовуються для того, щоб класти на них свою порцію солодощів або протирати деякі предмети посуду після їжі, носяться за пазухою в кімоно. 懐 пазуха; 紙 папір.
- 11    帛紗 Фукуса     Шовкова хустинка для протирання сухого приладдя, до якого безпосередньо торкається чай: чящяку, усучякі, нацуме, чяіре
- 12    古帛紗 Кобукуса     Серветка з візерунчатого шовку, що використовувалась для протирання (тому дослівно 古 старий – «стара фукуса»), зараз використовується як підстилка для різних предметів.
- 13    帛紗挟み Фукусабасамі     Конверт, невелика сумочка з тканини дослівно «для вкладання фукуса» та інших предметів першої необхідності для чаю, таких як віяло, кайші, кобукуса, ножечок для солодощів, кодзякін, тощо
- 14    (紙)小茶巾 (Камі) кодзякін (Паперовий) «маленький чякін» – індивідуальний у кожного гостя, використовується для протирання чашки на койчя
- 15    半東 Хантоо     Помічник хазяїна, який може виносити і передавати від хазяїна гостям і навпаки деякі предмети, а також на вести деякі бесіди (особливо на тренувальних або показових заходах). Хазяїна називався Тоо 東. 半 половина. Напів хазяїн.
- 16    茶室 Чяшіцу     Чайна кімната, чайний будиночок
- 17    茶会 Чякай     Чайна зустріч, зазвичай більш-менш масштабна, може проводитися у публічних місцях для незнайомих людей

- 18 茶事 Чяджі Чайна зустріч, зазвичай більш камерна, в основному проводиться для ретельно підібраних гостей
- 19 点て出し Татедаші «Збивання і видача» – подача чаю на більш масових заходах, де першим гостям чай готує господар, а решті гостей підчас темає чай виносять помічники із мідзуя
- 20 茶花 Чябана «Чайні квіти» – стиль аранжування квітів для чайного дійства, що відрізняється від ікебани тим, що квіти мають виглядати так, як у природі
- 21 待合 Мачіай Місце для очікування перед чайним зібранням або підчас перерв у повному його варіанті.
- 22 露地 Роджі «Росиста земля» – сад, що веде до чайного будиночку, з доріжкою із окремих каменів.
- 23 躡口 Ніджірігучі Вхід, куди треба вповзати – низький вхід у чайний будиночок для гостей знадвору.

«Назви основного приладдя для шляху чаю» ми винесли у окрему категорію. Не зважаючи на те, що попередня група лексичних одиниць також відноситься до чайної термінології, поняття там досить різноманітні: процеси, предмети, місця, напої, їжа. У цій же категорії зібрані конкретно предмети чайного навчання, які використовуються підчас темає.

- 1 茶碗 Чяван Чайна чаша (піала)
- 2 棗 Нацуме Чайниця для усучя деревяна (перші нацуме створювали у формі плода фініка китайського (жожоба), в честь якого і отримали назву)
- 3 茶杓 Чяшяку Бамбукова ложечка-черпачок для чаю
- 4 茶巾 Чякін Шматок білої тканини 30x15 см підшитий особливим чином з довгих сторін, що використовується для протирання чаші та деяких інших предметів
- 5 茶筥 Чясен Бамбуковий вінчик для збивання та вимішування чаю
- 6 建水 Кенсуй Посудина для відпрацьованої води (після омивання предметів)

- 7 鉄瓶 Тецубін Залізний чайник для кип'ятіння води. 瓶 пляшка, ваза, фляга.
- 8 瓶掛 Бінкаке Невелике вогнище (очаг) для чайника. 瓶 пляшка, ваза, фляга;  
掛 ставити, вішати. Місце, куди ставити тецубін.
- 9 菓子器 Кашікі Посудина для солодоців
- 10 水指 Мідзусаші Посудина для (доливання) холодної води
- 11 蓋置 Футаокі Підставка під кришку
- 12 柄杓 Хішяку Черпак для води. 柄 ручка, рукоятка; 杓 черпак.
- 13 合 Гоо Чашечка черпака
- 14 釜 Кама Котел для кип'ятіння води
- 15 炉 Ро Вогнище, що утоплене в підлогу та використовується з листопада по квітень
- 16 風炉 Фуру Вогнище, що стоїть на татамі та використовується з травня по жовтень
- 17 釜敷 Камашікі Підставка під котел. 敷 стелити. Вони зазвичай плоскі.
- 18 (釜)鑊 (Кама) кан Кільця для піднімання котла
- 19 茶巾盥 Чякіндарай Невеликий таз для змочування чякінів
- 20 水注ぎ／水次 Мідзуцугі Чайник для додавання холодної води у мідзусаші
- 21 茶入 Чяіре Чайниця для густого чаю у вузькому сенсі і будь-яка чайниця у широкому. 茶 чай; 入 класти всередину. Те, куди кладуть чай.
- 22 仕覆 Шіфуку Мішечок із затяжкою-шнурком для чайного приладдя (кераміки)
- 23 茶器 Чякі Чайниця. 器 посудина.
- 24 薄(茶)器 Усу (чя) кі Чайниця для усучя
- 25 風炉先屏風 Фуросакі бьообу Ширма, що ставиться у куток 風炉先 біля фуру.
- 26 縁高 Фучідака Багаторівнева коробочка для солодоців
- 27 敷板 Шікііта Підставка під фуру. 敷 стелити; 板 дощечка. Дощечка, яку кладуть під фуру.

- 28 炉縁 Робучі Рамка навколо ро. 縁 край кайма облямівка.
- 29 五徳 Готоку Металевий триніжок, ставиться у вогнище, но нього ставиться котел

Таким чином ми виділили 3 основні смислові групи термінів, що зустрічаються в мові мистецтва чаю. Перші дві групи включають різні поняття, які ніби оточують «чайне дійство» у значенні безпосередньо темае: це назви деякого буденного або допоміжного приладдя, назви «ролей» людей у чайному дійстві, частин чайного простору, заходів, пов'язаних з чаєм необхідних особистих речей та одягу. Третя ж група стосується самого темае: це назви приладдя, яке створює чайну зустріч або заняття, без яких ні одне ні інше неможливе. Було зроблено спробу на основі власного досвіду розташувати їх у послідовності введення у використання і виучування, відповідно до навчального процесу шляху чаю. Маємо наголосити, що дана класифікація – розділення на три типи термінів носить біль теоретичний, лінгвістичний характер. Для практичного використання, вірогідно, буде доцільніше розділяти чайні терміни за тематичними рубриками на кшталт «одяг», «посуд», «особисті речі», «бамбукове приладдя», тощо.

Наведені одиниці – усі іменники. Це імена найосновніших реалій, пов'язаних зі шляхом чаю. У даній роботі не згадані, по-перше, більш специфічні терміни, що стосуються частин чайного дійства, які в той же час не стосуються безпосереднього приготування чаю, як то викладка вугілля, чайні квіти, назви конкретних видів темае; по-друге, ті мовні одиниці, що пов'язані зі складнішими процедурами приготування чаю або складнішими ідеями. Як вже зазначалося, у даній роботі ми розглядаємо базові та найрозповсюдженіші мовні одиниці на позначення елементів Чядоо.

### 2.3 Гомеї

Ті, на чиєму чайному шляху зустрілося таке поняття як «*拝見 хайкен*», тобто огляд приладдя, напевно вже познайомилися з таким каменем спотикання, як гомей. Поетичні імена, які присвоюються багатьом предметам чайного приладдя, зокрема

дуже часто «ложечкам» чящяку, і про які згодом задаються питання в рамках спілкування господаря з гостем після огляду виданих предметів, в ході навчання змусили на кілька секунд «заклякнути» не одного учня.

Що ж таке ці гомеї?

御 – *го* – префікс поваги, що використовується в японській мові для підкреслення свого шанобливого ставлення та прикрашення своєї мови, а 銘 – *мей*, в свою чергу, і значить «ім'я, назва, підпис на виробі».

Для легкого та густого чаю часто використовуються різні гомеї: в першому випадку мають відтінок сезонності, в другому – більш філософський, абстрактних характер, часто пов'язаний з релігійно-філософськими течіями, поширеними в Японії, ідеї яких мали вплив на розвиток чайного дійства. Гомеї для койчя часто ще називають «формальними». Серед гомеїв для усучя чимало 季語 – *кіто*, слів, що використовуються в японській поезії для індикації певного сезону (яких в Японії 24, але це вже зовсім інша історія). Імена, що походять з японської традиційної поезії 歌銘 – *утамей*, де 歌 *ута* – це пісня, бо саме піснями прийнято вважати японські вірші.

У легендарного приладдя насправді є свої персональні гомеї, а на окейко вони використовуються скоріше для того, щоб ввести учнів у дискурс чайного приладдя, а через нього – японської культури як такої.

Для того, щоб питання «*гомей ва?*» не поставило в глухий кут, на окейко можна використовувати наступні поетичні імена, які ми відібрали таким чином, щоб вони як найяскравіше (на нашу думку) розкривали культурологічні реалії Японії та її сезонності, та могли зацікавити як учнів чайної справи, так і студентів-японістів, ба більше – пересічного перехожого, який зможе почерпнути з них цікаві факти про Японію. Ми відібрали поетичні імена, що відповідають січню і лютому. Перед безпосередніми списками гомеїв наводиться короткий опис пори, в яку вони можуть використовуватися, її особливостей та заходів, що відбуваються у відповідні місяці.

Крім того, для зручності використання, гомеї також подані у таблицях у додатках.

## Січень

У сучасній Японії, як і в більшості світу, що з'являється в наших інформаційних потоках, Новий рік відзначається 1-го січня. Відповідно, серед січневих гомеїв чимало пов'язаних з новорічною символікою та побажаннями всіх благ, як то кажуть.

## 1 初菫

(はつあかね)

Хацуакане Світанкове небо новорічного ранку (тобто перший світанок року взагалі).

## 2 末広

(すえひろ)

Суехіро Поступовий розвиток і шлях до процвітання, що розгортається як складане віяло («суехіро» і означає «складане віяло»).

## 3 老松

(おいまつ/ろうしょう)

Оймацу / Роошьоо Стара сосна, символ довголіття.

## 4 不老仙

(ふろうせん)

Фуросен Нестаріючі чарівники-відлюдники, що досягнули таємниці вічної молодості і життя; вони вважаються такими, що пізнали безсмертну істину даосизму, втіленням дао.

## 5 蓬萊

(ほうらい)

Хоорай Одна з 3-х священних гір-островів, що дрейфують у східних китайських морях, на яких проживають нестаріючі чарівники. Таке японське читання китайського «Пенлай». Це відірвана від буденності ідилічна чарівна країна. Крім того, в Японії так можуть називати місцеві священні гори, як то Фуджі-сан і т.п. Так, в найстарішому прозовому пам'ятнику японської літератури на японській мові «Повісті



про старого Такеторі» згадується існування гори Хоорай, і те, що еліксир безсмертя пов'язаний з Фуджі-сан. В Новий Рік використовується прикраса Хоорайсан-кадзарі, зроблена здебільшого з їстівних елементів, таких як рис, цитрус дай-дай, сушена хурма, водорості комбу, креветка, які містять в собі благі побажання на новий рік.

## 6 銀嶺

(ぎんれい)

Гінрей Посріблені снігом вершини гір.

## 7 乾坤輝

(けんこんかがやく)

Кенкон кагаяку Земля і небеса (весь всесвіт) в сяйві.

## 8 松涛

(しょうとう)

Шьоотоо «Соснові хвилі» – звук вітру в соснових голках, подібний звуку хвиль.

## 9 榊葉 (さかきば)

Сакакіба Листя сакакі, вічнозеленої рослини, що пошановується як священним в синтоїзмі. Її висаджують навколо синтоїстських святилищ, а гілки підносяться в дар богам камі.

## 10 曙

(あけぼの)

Акебоно Світанок.

## Лютий

У японському поділі на сезони, лютий, хоч і є все ще місяцем холодним, вже відноситься до початку весни. Іронія в тому, що «найзимовіша» чаша-циліндр цуцуджяван використовується тільки в цьому місяці. У лютому відзначають сецубун, тобто зміну сезонів, прихід весни. Є традиція виганяти зло (японських демонів оні, розкидаючи соєві боби) в день святкування Сецубун. По суті, це Новий рік за

місячним календарем – Японія, набираючи собі нових традицій, старі, звичайно ж, не викидає, а дбайливо ставить в сервант.

Одна з найбільш відомих старих назв другого місяця в Японії 如月 – *кісарі* – не має нічого спільного за змістом зі своїм запозиченим без змін з китайськї ієрогліфічним написанням, а скоріше – зі звучанням. Цю назву прийнято трактувати як «місяць, в який (через холод) надягають додаткові шари одягу», «місяць, коли пробуджуються і пускають пагони трави і дерева», «місяць, коли погода стає теплішою» і ін. Крім цього, є ще назви, що проповляють самі за себе – 初花月 – *хацухана дзукі* – «місяць перших квітів» і 梅見月 – *уме мі дзукі* – «місяць милування сливами».

1 花の兄

(はなのあに)

Хана но ані

2 春告草

(はなつげぐさ)

Харуцуге гуса

Хана но ані – старший брат квітів. Може виникнути питання, що ж за «старший брат» і яких саме квітів, тим більше в лютому? ... Але в розумінні японців «квіти» – хана – це виключно сакура. Коли говорять, що «розцвіли квіти», маються на увазі саме японські вишні. В основному в Японії дотримуються детальних класифікацій в будь-якій сфері, тому і у кожної квітки є своя назва, відома кожній мало-мальськи освіченій людині. Якщо ж вживається слово хана на позначення інших квітів, а не сакури, в основному слідує уточнення, яких саме. У чайній кімнаті словом охана з гонорифічним префіксом «о-» шанобливо називають чябану – це єдині квіти на конкретному чайному зібранні. Старший брат сакури – японська слива *уме* (також називається «японським абрикосом»), зацвітає першою з усіх рослин. Вона «народжується» раніше сакури, і, згідно з ще однією своєю поетичної назви 春告草 – *ханацуге гуса* – «трава, що сповіщає про весну» – знаменує своїм цвітом, білим або

червоним, прихід весни. Вона символізує і Східний новий рік. Слива є одним з «трьох друзів зими» поряд із сосною та бамбуком, які також набули популярності в якості символу Нового року за місячним календарем в Японії. Часто ці три рослини включаються в новорічну прикрасу кадомацу (дослівно «сосна біля воріт»), а візерунки з їх зображенням прикрашають новорічні листівки і чайне начиння. Як гомей можна використовувати будь-яку з поетичних назв сливи.

鶯

(うぐいす)

Угуісу

3 経読鳥

(きょうよみどり)

Кьоо йомі дорі

4 春告鳥

(はるつげどり / しゅんこくちょう)

Харуцеге дорі / шюнкакучьоо

Кьоо йомі дорі – птах, що читає сутри. Мається на увазі одна з «трьох співочих пташок Японії» угуісу – короткокрила очеретянка, яка в перекладах поезії часто адаптується як «соловей». Вона асоціюється з настанням весни і одною з її назв є 春告鳥 – харуцеге дорі / шюнкакучьоо – «птах, що сповіщає про весну», через те, що вона починає співати свою пісню ホーホケキヨ – хоо-хоккекьо – десь з першої третини лютого. Власне, саме через цю пісню вона і отримала звання читця сутр. Весняна пісня угуісу (а в зимовий період ця пташка має назву сасако і співає по-іншому) співзвучна з японською назвою Лотосової сутри 法華経 – Хоокекьоо. Цікаво що в китайській мові той самий ієрогліф означає іншу пташку – китайську чорноголову іволгу. Як гомей можна використовувати будь-яку з назв угуісу.

## 5 鶯宿梅

(おうしゆくばい)

Оошюку бай Слива-притулок угуісу. Гомей, що об'єднує два важливих символт початку весни.

## 6 清香

(せいこう)

Сейкоо

暗香

(あんこう)

Анкоо

## 7 寒梅

(канбай)

Канбай

## 8 匂草

(においぐさ)

Ніой гуса

匂い鳥

(においどり)

Ніойдорі

Анкоо Коли ранньою весною зацвітають сливи, повітря просочує їх тонкий аромат і на серце теплішає задовго до того, як по-справжньому потеплішає на вулиці. Саме запах сливового цвіту в основному асоціюють з 清香 – сейкоо – «чистим ароматом». 寒梅 – канбай – це слива на зимовому морозі. У давньому вірші, написаному на китайській мові, говориться: «Пройшовши муки холодом, слива виділяє чистий аромат.» Коли ж цей аромат розливається в темряві з настанням ночі, саме про нього прийнято говорити 暗香 – анкоо – «темний аромат». В Японії широко розповсюджені милування квітами не тільки в світлий, але і в темний час доби – квітучі дерева зокрема нагадують казкові хмари на тлі темного нічного неба. Але

навіть коли в глуху ніч не видно ні зги, незримий аромат слив в повному цвіту вселяє надію на шкоре тепло. У такій ситуації стають очевидними і природними ще 2 поетичних імені вже згаданих самої сливи і очеретянки, що знаходить притулок в її гіллі: 匂草 – ніой гуса – «запашна трава», і 匂い鳥 – ніой дорі – «запашна пташка», відповідно.

## 9 白魚

(しらうお)

Шірауо Локшина-риба. Ще з періоду Едо у 2-3му місяці рибалки вирушали в ранні припливні години за цими дрібними рибками, які досягають зрілості вже на стадії малька. Навіть зараз, хоч кількість рибалок, задіяних в цьому складному ремеслі, рік від року і зменшується, ловля цієї риби має деяке промислове значення. Її вживають найчастіше в смаженому вигляді.

## 10 籬の雪

(まがきのゆき)

Магакі но юкі Сніг на грубому сільському тину з бамбуку або лози.

### Висновки:

У другому розділі нашої роботи ми спробували розкрити характер семантичних особливостей мовних одиниць на позначення чайного дійства. Провівши аналіз літературних джерел та основууючись на власному досвіді участі у та спостереженні за чайним дійством, ми відібрали ряд одиниць для аналізу. Даний розділ був написаний опираючись на відомості з літературних джерел [7, 24-26, 29-50, 52-59, 63-65] та практичне знайомство з мистецтвом Шляху чаю та його послідовниками.

Ми розібрали назви походження та особливості «імен» чаю та чайного мистецтва, які використовуються як в Японії, так і за кордоном, визначили їхні відмінності у значенні та використанні. Виявили, що в залежності від читання ієрогліфа 茶 відтінок значення може трохи змінюватись. На додачу, окреслили основні способи називання чайного дійства у сучасних реаліях як в Японії, так і в інших країнах, враховуючи Україну.

Ми проаналізували термінологію шляху чаю і розподілили її на три категорії: «Терміни, що можуть вживатися не лише у чайному дійстві», «Основні терміни суто чайного дійства», «Назви основного приладдя для шляху чаю». Було зроблено спробу розташувати їх у послідовності введення у використання і виучування, відповідно до навчального процесу шляху чаю. Наведені одиниці – усі іменники. Більшість термінів зазвичай дуже прямолінійні та конкретні. Їхні значення можна в більшості випадків вивести зі значень ієрогліфів, з яких вони сформовані. Але є і деякі виключення, коло називання відбувається з метафоричним за подібністю або метонімічним за суміжністю ознак переносом. Так お菓子 солодощі, 障子 традиційні розсувні паперові двері використовують 子 (дитина, миша за східним гороскопом) метафорично. У першому випадку солодощі це ніби діти, нащадки фруктів, тоді як у другому цей ієрогліф вносить значення «маленький» – «невелика перешкода», «дитяча перешкода», яку легко подолати – це розсувні двері. У випадку ж, наприклад, нацуме, назву було обрано через схожість форми. А от секі, значить «місце, сидіння чи приміщення, залу», стало означати і сам чайний захід, тобто метонімічне перенесення значення з місця на подію. У даній роботі ми розглядаємо базові та найрозповсюдженіші мовні одиниці на позначення елементів Чядоо.

Ми проаналізували поетичні імена, які присвоюються багатьом предметам чайного приладдя, зокрема дуже часто «ложечкам» чящяку, і про які згодом задаються питання в рамках спілкування господаря з гостем після огляду виданих предметів, розробили таблиці таких поетичних імен-гомеїв на січень та лютий, де подані не лише самі імена, їх читання та переклади, а й лінгвосоціокультурна інформація, щодо їх походження, коментар щодо реалій японського життя, що слугували контекстом виникнення, інформацію щодо місяця, їх назв та особливостей, коли вони вживаються у прив'язці до самих гомеїв, яке особливе сезонне приладдя вживається в цьому місяці. Список обраних одиниць не надто довгий, що сприяє повторенню та поступовому запам'ятовуванню як самих гомеїв, так і їх соціокультурного контексту, якщо використовувати ці матеріали під час занять чайним дійством. Одиниці підбрані так, щоб, з одного боку, глибше знайомити з

традиційними поняттями, естетичними принципами та повсякденними реаліями, що легко впадають в очі підчас знайомства з японською культурою, а з іншого боку – представити деякі цікавинки, що походять зі сфер японської культурологічної дійсності, на які не завжди звернеш увагу, як, наприклад, рибне хазяйство, або ж міфологічні образи китайського походження, які, не зважаючи ні на що, є невід’ємною частиною японської історії, дійсності, прописаної у культурному кодї країни.

## РОЗДІЛ 3

### СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧЯДОУ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Наступний етап знайомства з мовними одиницями чайного дійства стали діалоги хазяїна та гостя або гостей між собою, які можна умовно поділити на діалогічні єдності айсацу та мікродіалоги-мондоо з пунктами для підстановки. [19]

#### 3.1 Діалогічні єдності айсацу

«Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів» зазначає, що «У діалозі широко вживаються «готові» мовленнєві одиниці. Їх називають «формулами», «шаблонами», «кліше», «стереотипами». Вони використовуються для висловлення вдячності, обміну привітаннями, поздоровленнями, для привернення уваги співрозмовника на початку розмови, для підтвердження або коментування поточного тощо.... надають емоційності.»[19]

Прості обміни репліками зустрічаються уже після *варігейко*, коли учень переходить до найпершої процедури приготування чаю на підносі 盆略 – *бонряку*. Це 挨拶 – *айсацу*, що значить «привітання», «відповідь» або «попередження», більшість з них і у наступних процедурах приготування чаю 点前 – *темае* залишаються більш-менш незмінними, але з'являються деякі нові репліки. Це ми відносимо до діалогічних єдностей етикетного характеру. Підчас вправлення у приготуванні чаю, вони автоматично відточуються і запам'ятовуються (хоча і з деякими помилками). Слід зазначити, що раніше у більшості випадків новоприбулим роздавалися роздруківки, з найбільш вживаними фразами, однак рекомендувалося поменше користуватися ними на заняттях, що породило комічні викривлення, на кшталт каламбурного 「おうそをさしあげます」 – *оусо о сашіатемас* – «пропоную Вам



брехню» замість 「お薄をさしあげます」 – *оусу о сашіатемас* – «пропоную Вам легкий чай усучя».

Багато з цих діалогів мають замість словесної відповіді уклін.

Після дзадзен (практики сидячої медитації) людина здійснює уклін до землі дев'ять разів. У чайній церемонії поклони займають не останнє місце.

Уклін – це дуже серйозна практика. Ви повинні бути готові до того, щоб зробити уклін навіть у свою останню хвилину. Навіть якщо неможливо позбутися наших егоцентричних бажань, ми повинні позбутися від них. Наша справжня природа вимагає цього. Пише Д. Т. Судзукі [21].

Кланяючись, ми відмовляємося від себе. Відмовитися від себе – означає відмовитися від подвійних думок. Тому немає різниці між практикою дзадзен і поклонами. У звичайному розумінні кланятися значить свідчити свою повагу тому, що більш гідне поваги, ніж ми самі. Але коли ви кланяєтесь Будді, у вас не повинно бути думки про Будду, ви просто стаєте одним цілим з Буддою, ви вже сам Будда. Коли ви стаєте одним цілим з Буддою, одним цілим з усім суцям, вам відкривається справжній сенс буття. Коли у вас пропадає дуалізм думки, все стає вашим учителем і все може бути об'єктом шанування. [21]

Коли все укладено у вашу велику свідомість, всі двоїсті зв'язки рвуться. Немає різниці між небом і землею, між чоловіком і жінкою, учителем і учнем. Іноді чоловік кланяється жінці; іноді жінка кланяється чоловіку. Іноді учень кланяється вчителю, іноді вчитель кланяється учневі. Учитель, який не може поклонитися своєму учневі, не може вклонитися Будді. Іноді вчитель і учень разом кланяються Будді. Іноді ми можемо вклонитися кішкам і собакам. [21]

У нашій великій свідомості все має однакову цінність. Все є сам Будда. Ви бачите щось або чуєте якийсь звук, і в цю мить все для вас стає просто тим, що воно є. У своїй практиці ви повинні приймати все таким, як воно є, так само поважаючи, як і Будду. У цьому виражається стан Будди. Тоді Будда кланяється Будді, і ви кланяєтесь собі. Такий щирий уклін. [21]

Якщо у вашій практиці немає цієї твердої переконаності у великій свідомості, ваш уклін буде двоїстим. Тільки коли ви – це саме ви самі, ви кланяєтесь собі в

справжньому сенсі цього слова, і ви єдині з усім суцям. Тільки коли ви – це ви самі, ви можете вклонитися всьому в справжньому сенсі цього слова. Уклін – це дуже серйозна практика. Ви повинні бути готові до того, щоб зробити уклін навіть у свою останню хвилину; і коли ви вже не зможете робити нічого, крім поклону, ви повинні зробити його. Така переконаність необхідна. Кланяйтесь в такому стані духу, і всі настанови, все навчання будуть ваші, і у вашій великій свідомості ви будете володіти всім. [21]

Уклін допомагає нам усунути наші егоцентричні думки. Це не так легко зробити. Важко позбутися таких думок, тому поклони – дуже цінна практика. Важливий не результат; цінне наше зусилля поліпшити себе. У цієї практики немає кінця. [21]

Думати: «Так як це можливо, то ми це зробимо» – це не буддизм. Нехай це й неможливо, ми повинні це зробити, бо наша справжня природа вимагає цього. Але, по суті, справа не в тому, можливо це або неможливо. Раз наше найпотаємніше бажання – позбавитися від егоцентричних думок, ми повинні це зробити. Коли ми докладаємо таке зусилля, наше найпотаємніше бажання виповнюється і Нірвана – ось вона. Поки ви не зважилися на це, у вас будуть труднощі, але варто тільки приступити – і їх немає. Ваше зусилля відповідає вашому самому потаємному бажанням. Немає іншого шляху для досягнення спокою. Спокій свідомості зовсім не означає, що вам слід залишити дію. Справжній спокій знаходиться, в самому дії. Ми говоримо: «Легко зберігати спокій в бездіяльності, важко зберігати спокій в дії, проте справжній спокій – це спокій в дії». [21]

Приступивши до занять практикою, якийсь час по тому людина усвідомлює, що неможливо добитися швидких, незвичайних успіхів. Хоча б ви і намагалися з усіх сил, ваше просування завжди відбувається мало-помалу. Це зовсім не те, що вийти під зливу і точно знати, коли ви промокли наскрізь. У густому тумані ви не підозрюєте про те, що промокаєте, але, коли йдете, ви будете мало-помалу промокати. Якщо у вашій свідомості присутні думки про просування, ви, можливо, скажете собі: «О, цей черепаший темп жахливий!» Але насправді це не так. Якщо промокнути в тумані, потім дуже важко висушитися. Тому нема чого турбуватися про свої успіхи. Це як вивчення іноземної мови: ви не можете вивчити його відразу, раптом; ви оволодієте

ним, лише повторюючи все знову і знову. Так ми практикуємо дзен в Сото. Ми можемо сказати, що просуваємося вперед мало-помалу, або що ми зовсім не думаємо про успіх. Достатньо просто бути щирим і докладати всі свої зусилля кожної миті. Поза практики немає Нірвани. [21]

Сен-но Рікю, здійснив сеппуку (ритуальне самогубство з виїманням нутроців) в 1591 році за наказом свого пана Хідейоші. Перед тим як Рікю розлучився з життям, він сказав: «Коли я тримаю цей меч, немає ні Будди, ні Патріархів». Він мав на увазі, що коли ми володіємо мечем великої свідомості, немає двоїстого світу. Відклавши мізерність особистості, він доєднався до всесвіту, джерела єдності із землею і небесами. В своєму єднанні зі Світом Рікю показав, що більш за все справжнім Шляхом Чаю являється само-просвітлення. Єдине, що існує, – цей дух. Такий непохитний дух завжди був присущий в чайних церемоніях Рікю. Він ніколи нічого не робив двоїстим чином; він був готовий померти в будь-яку хвилину. З кожною новою церемонією він помирав, і він відроджувався. Такий дух чайної церемонії. Так ми вклоняємося. [21]

Ми вважаємо це за повноцінну відповідь, адже багатьма дослідниками доводиться комунікативність мовчання в японській лінгвокультурі [4, 5]. Заморська Ю. В. [6] виділяє близько 20 типів мовчання з точки зору комунікативного наміру, 2 з яких – вираження ввічливості та засіб скромності. У нашому випадку простий уклін також можна визнати як такий, що має ці комунікативні наміри, особливо якщо взяти до уваги ввічливі форми, які вживаються у цих розмовах взагалі.

На наш погляд найдоцільніше представити основні айсацу у вигляді наступних функціональних схем, де на місці знака  $\sim$  потрібно підставити відповідний до ситуації варіант (назву темае). Назви темае в даній роботі ми не аналізуємо, але ця тема може стати гарним продовженням нашого дослідження.

Перші 4 схеми – навчальні айсацу, якими обмінюються на початку окейко. Ми рекомендуємо для легшого орієнтування в ситуації та кращого запам'ятовування всіх цих фраз в контексті пропонувати учням не конкретні дії, що пов'язані з моментом промовляння, на кшталт «Після того, як вилив воду у кенсуй», а загальну ситуацію, з

якої логічними умовиводами можна здогадатися, що саме має відбуватися, чому, і що личить сказати у даній конкретній ситуації.

В наступній схемі «хазяїном» виступає учень, що буде робити чай.

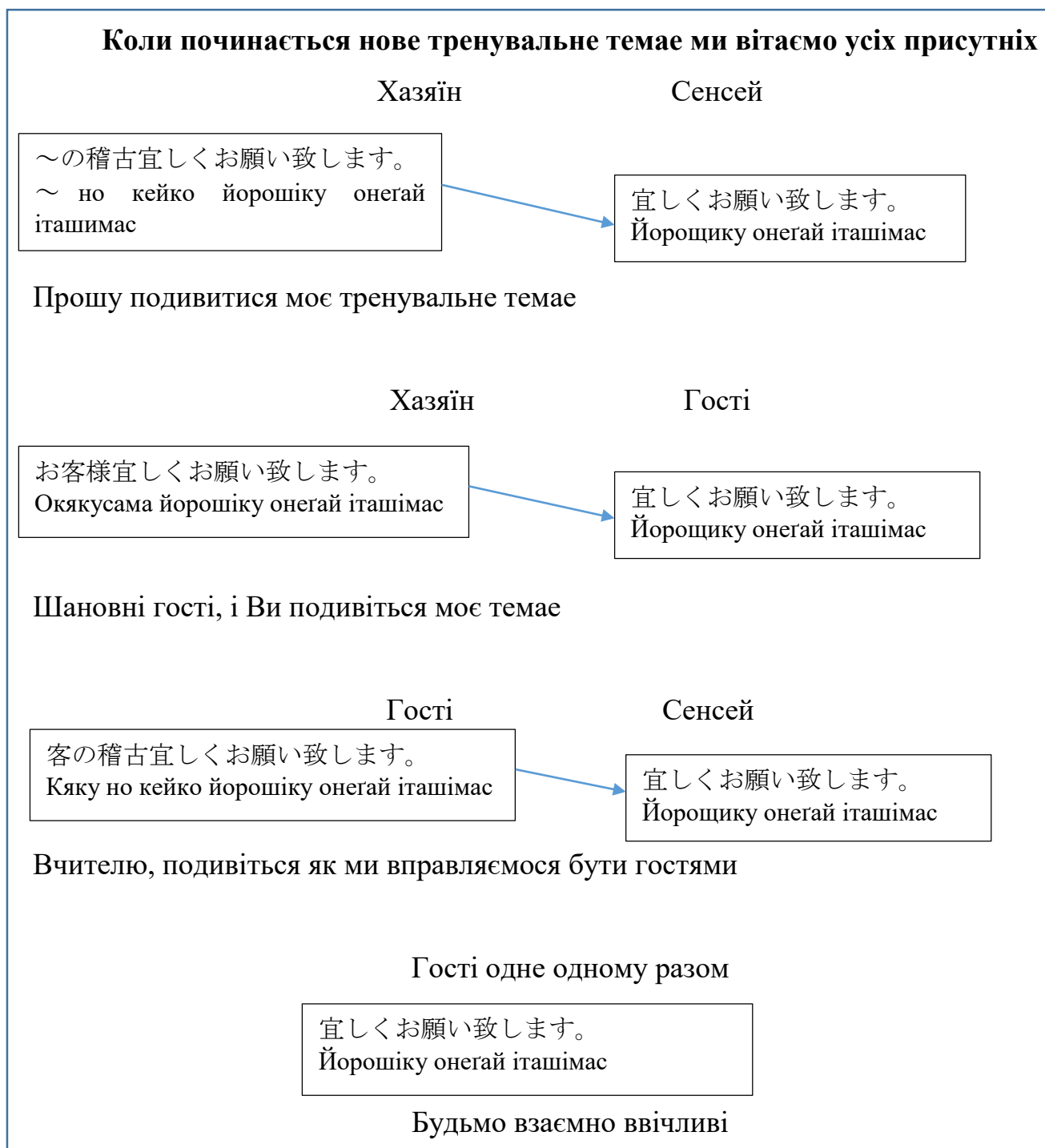


Рис. 2.1. Цикл «Айсацу, якими обмінюються на початку окейко»

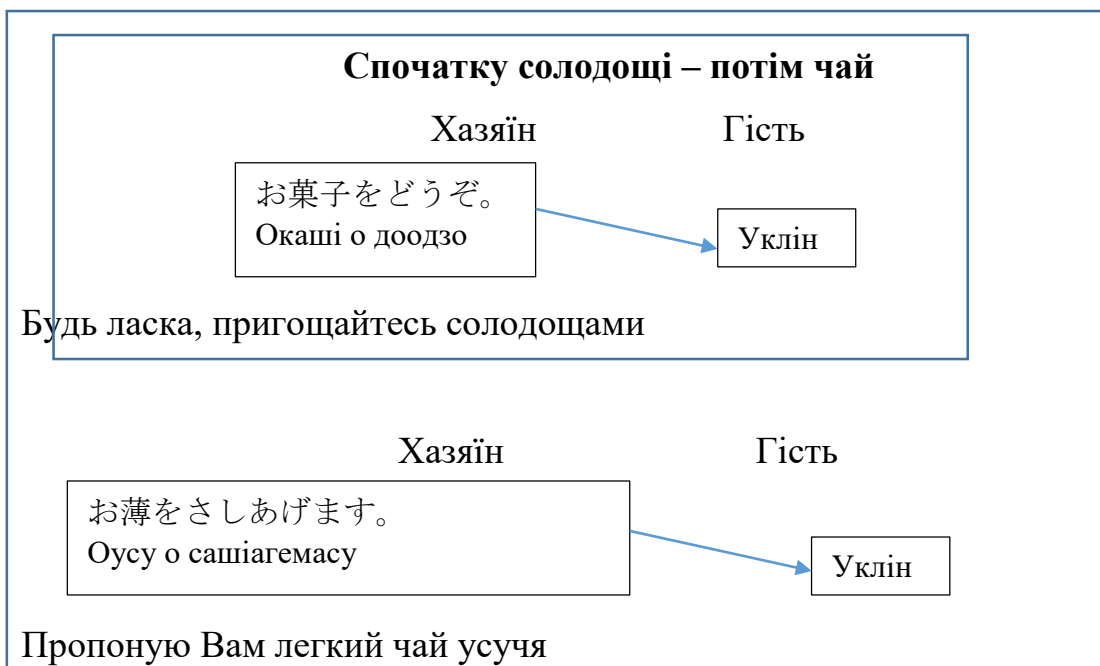


Рис. 2.2. Цикл «Спочатку солодощі – потім чай»

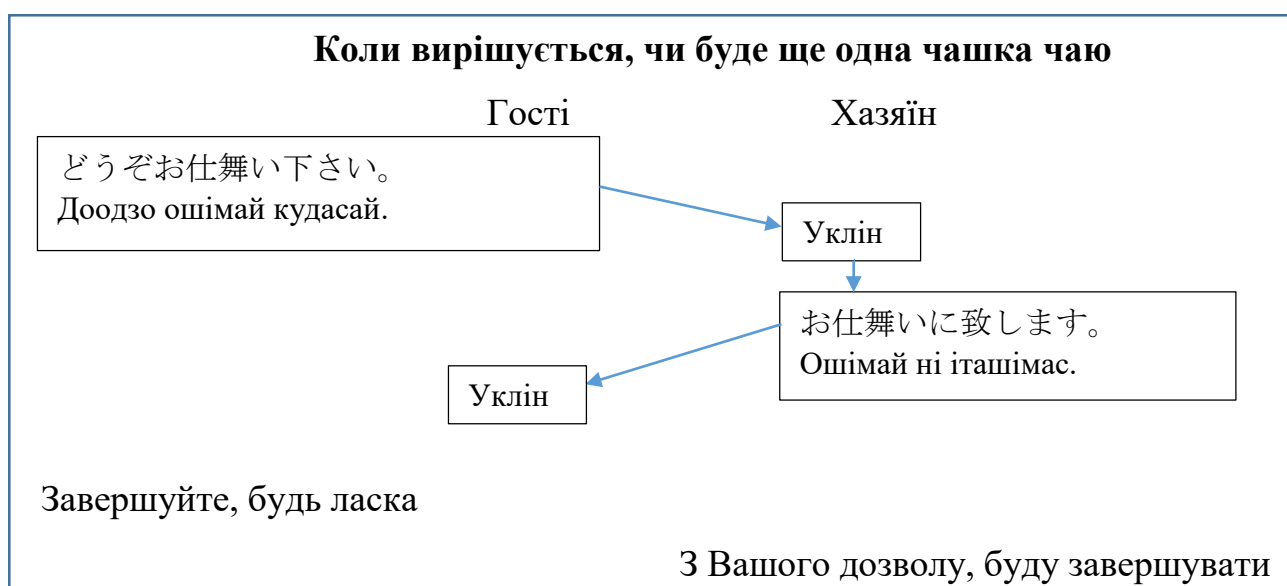


Рис. 2.3. Цикл «Закінчення приготування чаю»



Рис 2.4. Цикл «Огляд предметів»

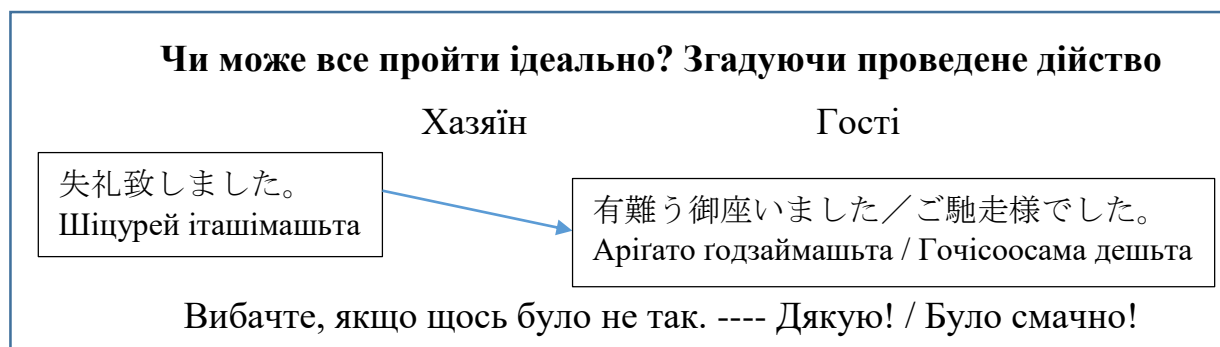


Рис. 2.5. Цикл «Закінчення темае»

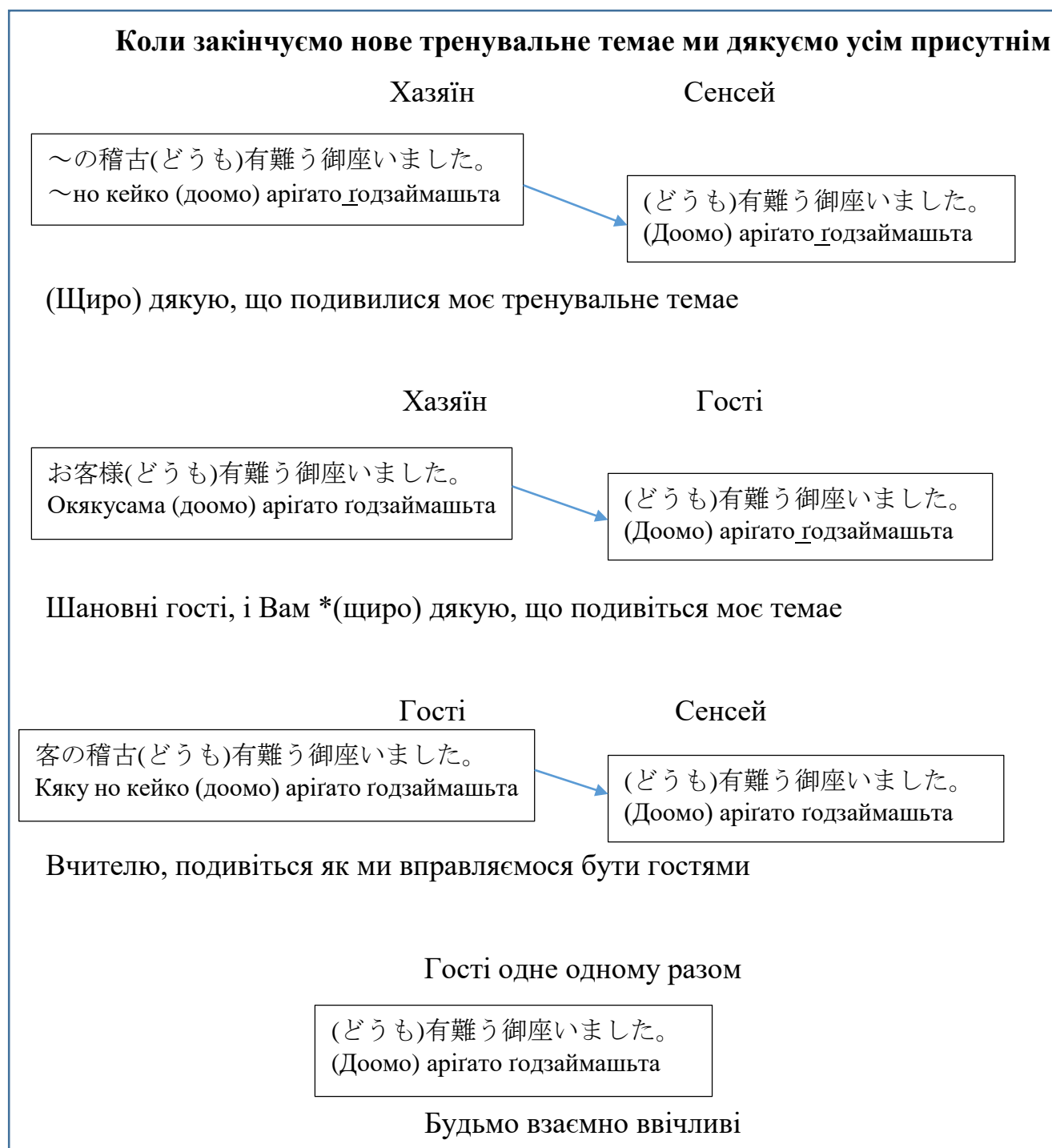


Рис. 2.6. Цикл «Айсацу, якими обмінюються на початку окейко»

Підчас виготовлення реальних довідкових матеріалів для практичного використання, щодо реплік «*йорошіку онегай іташімас*», «*точісосама дешьта*» (а особливо щодо першого) необхідно дати лінгвосоціокультурний коментар для уточнення їх значення та вживання.

Важливою особливістю всіх цих діалогів є те, що кланяються і той, хто говорить, і той, хто мовчить, виражаючи свою скромність і повагу.

Як бачимо, виділяються функціональні цикли діалогічних єдностей, яка використовуються у певних ситуаціях відповідно до Рис. 2.1 – Рис. 2.6. Відмітимо декілька особливостей цих обмінів репліками, окрім уже зазначених. У ситуації «Спочатку солодощі – потім чай» на Рис. 2.2. одна рамка (з діалогом-пропозицією солодощів) вписана в іншу, загальну. Причиною цього є повторне використання саме цієї першої частини про солодощі. На початку теми Хазяїн виносить гостям солодощі і, кланяючись, пропонує пригоститися, потім повертається до мідзуя, і вже виносячи деякі предмети приладдя (в залежності від виду процедури приготування) знову кланяється і оголошує, що він буде готувати легкий чай. Підчас приготування густого чаю говорять лише про солодощі. Повторно Хазяїн пропонує солодощі вже безпосередньо перед збиванням чаю (на койчя цього не відбувається). Ситуація така ж сама – спочатку солодощі – потім чай, але на цей раз вже у більш буквальному розумінні – солодощі у Шляхаві чаю не їдяться вприкуску, їх потрібно з'їсти заздалегідь. Другий раз Хазяїн не оголошує, що він пропонує усучя, адже це очевидно з приладдя та чай уже лежить в чашці. Таким чином у цій схемі узагальнено подані більше однієї ситуації.

На Рис. 2.4. у циклі «Огляд предметів» бачимо альтернативний вибір репліки гостя для усучя та койчя. Це айсаце відкриває шлях для мікродіалогов-розпитувань, що будуть розглянуті у наступному пункті.

Решта наведених ситуацій особливих коментарів не потребує.

Один з найважливіших циклів айсацу не був нами наведений у формі функціональної схеми, адже взаємини одиниць у ньому, хоча на перший погляд і не складні, заважають створити універсальну. Ця ситуація – пригостання чаєм.

Гість, який п'є чай, каже певний набір фраз, на які його «співрозмовники» хазяїн і сусідній гість або гості реагують поклонами. Стандартним завжди є айсацу до наступного гостя: お先に – *осакі ні* – про яке ми поговоримо трохи згодом. Однак, останній гість не говорить цього з очевидних причин. Далі слідує айсацу до гостя, що вже випив чай: ご相伴致します – *гошьообан іташімас* – «дозвольте до вас приєднатися». Тут вже з очевидних причин цього не говорить перший гість. Наостанок слідує айсацу до хазяїна, яке вже промовляє кожен, хто п'є чай: お手前頂戴致します – *отемае чьоодай іташімас* – «з вдячністю та насолодою приймаю чай». Отже, в залежності від прагмасемантичних факторів на кшталт місця гостя (чи він перший, останній чи інший «по номеру») залежить набір фраз, які він буде використовувати, що утруднює складання уніфікованого циклу функціональних схем цих діалогів. Однак ця проблема становить цікавий матеріал для подальших досліджень. Крім того інтерес представляє і гіпотетична можливість об'єднання всіх циклів айсацу в одну функціональну схему.

Що стосується вищезгаданого *осакі ні*, ця фраза використовується підчас чайних зустрічей та занять багаторазово: коли гості заходять до чайного дому / кімнати; коли гості пригощаються солодощами; коли оглядають предмети на хайкені [53]. Кімура Соокей [31] зазначає, що *осакі ні* хоча і має на меті вираження поваги до того, раніше кого виконує певну дію той, хто каже це айсацу. Отже, виходить, що переклад «Вибачте, що перед Вами» не суцільно вірний. І тут знову згадаємо комунікативну категорію мовчання за Заморською Ю. В.. За Кімурою С., прагмасемантичні фактори допоможуть зрозуміти значення неповної фрази *осакі ні*. Якщо предмет підчас промовляння цієї фрази стоїть перед гостем, то повною її формою можна вважати *осакі ні шіцурейшімас* – «Вибачте, що перед Вами», як цю фразу і звикли перекладати зазвичай підчас занять шляху чаю. Коли ж підчас промовляння *осакі ні* предмет знаходиться між мовцем та іншим гостем, повна фраза розгортається у *осакі ні дзоодзо* – «Будь ласка, будьте переді мною». Таким чином виходить, що це ввічливість виражена не вибаченням, а (хоча і досить формальним) пропусканням когось перед собою. Тож робимо висновок, що коли гість каже *осакі ні*,



пригощаючись солодощами, він вибачається за те, що їсть першим; на противагу, коли мова йде про чай, гість пропонує наступному пригоститися першим, адже чаша ставиться між ними.

### 3.2 Мікродіалоги мондоо

Розглянемо одну з ситуацій, коли використовуються мікродіалоги-розпитування усталеного змісту мондоо. Коли гості вдосталь намиливалися приладдям, яке вони попросили на вже згадуваний нами хайкен, між першим гостем, як представником всіх гостей, та хазяїном ведуться бесіду. Це і є 問答 *мондоо* – дослівно «питання-відповідь». Обговорюються предмети, що оглядалися, і через те, що найменування більш-менш завжди одні й ті ж, питання є усталеними. Відрізняється відповідь хазяїна, що розповідає про характеристики саме використаних у даний раз предметів.

Дві найпростіші найхарактерніші ситуації з мондоо:

#### 1. Хайкен на усучя

Г:有り難う御座いました。 – *Арігато годзаймашіта*

Х:失礼致しました。 – *Шіцурей іташімашіта*

«Вибачте, якщо щось було не так»

Г:お棗・薄(茶)器のお形は? – *Онацуме / усу (ча) кі но окатачі ва?*

«Яка форма цієї нацуме / чайниці для рідкого чаю?»

Х:～で御座います。 – *～ де годзаймас*

«Це ～»

Г:お塗りは? – *Онурі ва?*

«Який лак [нацуме]?»

Х:～で御座います。 – *～ де годзаймас*

«Це ～»

Г:お茶杓のお作は? – *Очяшяку но осаку ва?*

«Хто виготовив чяшяку?»

X:～で御座います。 – ～ *де годзаймас*

«Це ～»

Г:御銘は？ – *Гомей ва?*

«Яке поетичне ім'я чяшяку?»

X:～で御座います。 – ～ *де годзаймас*

«Це ～»

(Г:御銘の意味は？ – *Гомей но імі ва?*

«Яке поетичне імя у чяшяку,»

X:～で御座います。 – ～ *де годзаймас*

«Це ～»)»

Г:有り難う御座いました。 – *Арігато годзаймашьта*

«Щиро дякую»

X:失礼致しました。 – *Шіцурей іташімашіта*

«Вибачте, якщо щось було не так»

## 2. Хайкен на койчя

Г:有り難う御座いました。 – *Арігато годзаймашьта*

«Щиро дякую»

X:失礼致しました。 – *Шіцурей іташімашіта*

«Вибачте, якщо щось було не так»

Г:お茶入れのお形は？ – *Очяіре но окатачі ва?*

«Яка форма чяіре?»

X:～で御座います。 – ～ *де годзаймас*

«Це ～»

Г:お窯元は？ – *Окамамото ва?*

«Що це за кераміка, де виготовлено?»

X:～で御座います。 – ～ *де годзаймас*

«Це ～»

Г: お仕覆のお裂地は？ – *O shifuku no okiredji wa?*

«Що за тканина використана для шіфуку?»

Х: ～で御座います。 – ～ *de godzaimas*

«Це ～»

Г: お仕立ては？ – *O shitate wa?*

«Який кравець зробив?»

Х: ～で御座います。 – ～ *de godzaimas*

«Це ～»

Г: お茶杓のお作は？ – *Ochasyaku no osaku wa?*

«Хто виготовив чяшяку?»

Х: ～で御座います。 – ～ *de godzaimas*

«Це ～»

Г: 御銘は？ – *Gomei wa?*

«Яке поетичне ім'я у чяшяку?»

Х: ～で御座います。 – ～ *de godzaimas*

«Це ～»

(Г: 御銘の意味は？ – *Gomei no imi wa?*

«Що значить поетичне ім'я чяшяку?»

Х: ～で御座います。 – ～ *de godzaimas*

«Воно значить ～»)

Г: 有り難う御座いました。 – *Arigato godzaimashita*

Х: 失礼致しました。 – *Shizurei itashimashita*

«Вибачте, якщо щось було не так»

Бачимо, що арсенал питань досить обмежений. Гість розпитує про конкретні характеристики певних основних предметів чайного начиння. На місце ж ～ слід вставити відповідь, яка потребує обізнаності у назвах кераміки, тканин, іменах

відомих майстрів. Ця категорія термінології також представляє великий інтерес для подальшого вивчення, адже має безпосередню практичну цінність.

Окрім наведених вище, є й інші подібні діалоги, які можуть стати гарним матеріалом для подальших досліджень. Наприклад мондоо про чай та солодоці, мондоо у вищих темає.

### Висновки:

У цьому розділі ми проаналізували 2 типи мовних одиниць, що є діалогами. Обидва типи ми вважаємо мовними одиницями, мовних кліше, які використовуються у чайному дійстві. Діалогічні єдності, не залежно від того, чи обидві репліки є словесними, чи одна передбачає лише мовчазний уклін, більш-менш сталі і майже не мають варіацій. Ми розглянули їхню структуру, проаналізували цикли, до яких вони входять та ситуації, коли використовуються. Були також розроблені функціональні схеми айсацу, які в свою чергу об'єднуються у цикли за ситуацією використання.

Мікродіалоги розпитування можуть здатися набагато складнішими на перший погляд і факт того, що у них, не зважаючи на сталу структуру, є варіативні елементи, може викликати сумнів у тому, що вони насправді можуть вважатися цілісними одиницями. Однак на нашу думку, їхє право називатися так підтверджує визначення мовної одиниці дане у Розділі 1 «Мовні одиниці можна визначити як елементи мовної системи, що не розкладаються на елементи у рамках відповідного мовного рівня, але можуть бути розкладені на одиниці нижчого рівня.» Ми навели 2 скрипти основних діалогів-мондоо, куди можна зручно підставити відповідні назви, характеристики чайного приладдя, імена які будуть використовуватися на реальному занятті або підчас чайної зустрічі.

## ВИСНОВКИ

Провівши дослідження мовних одиниць, що використовуються у японському чайному дійстві Чядоо та проаналізувавши їхні семантичні та структурні особливості, у відповідності до мети і задач роботи, можемо зробити наступні висновки:

1. Семасіологія є розділом мовознавства, що вивчає план змісту лексичної одиниці, йдучи у дослідженні від матеріальної оболонки слова до його значення. За допомогою компонентного аналізу цей зміст членується на так звані «атоми» значення – семи, тобто різні смислові частини, які його утворюють. У японській мові носіями сем, виразниками змісту є ієрогліфи-канджі, з яких складаються смислові центри мовних одиниць. Графічні складники – частини ієрогліфів – також можуть впливати на аспекти значення ієрогліфа, а як наслідок – і мовної одиниці, в якій даний ієрогліф вживається в цілому, або ж бути фонетиком – визначати читання ієрогліфа. Аналіз же за безпосередніми складниками допомагає ефективно проаналізувати структуру мовних одиниць.
2. Ономасіологія – розділ мовознавства, що слідує протилежним від семасіології шляхом у своїх дослідженнях, які концентруються навколо плану вираження. Вона також називається «теорією називання». Ономастика також займається цією проблематикою, але розглядає виключно «ексклюзивні» власні назви, одним із підкласів яких є хрематоніми – власні імена предметів матеріальної культури, до яких можна віднести гомеї – поетичні імена чайного приладдя, які зазвичай мають відтінок сезонності або філософсько-релігійних вчень, розповсюджених в Японії (в залежності від того, чи предмети (найчастіше чяцяку) використовуються на усуч чи койчя – наповнення їх імен відповідне).
3. Мова – багаторівнева знакова система, що має певну структуру, тобто взаємозв'язки між її рівнями та елементами. Мовні одиниці є неподільними на своєму рівні елементами мовної системи. Таким терміном можна описати елементи різних рівнів. У нашій роботі ми досліджували елементи лексичного та синтаксичного рівнів: терміни, власні назви та діалоги, які ми вважаємо єдностями, усталеними мовними кліше. У японській мові існує проблема визначення границь

мовних одиниць. Як граматично (одні дослідники вважають частки чи допоміжні дієслова частинами одиниці, до якої вони відносяться, інші – вважають їх окремими, хоч і неповнозначними, частинами мови), так і семантично (велика кількість синонімічних, омонімічних, полісемічних одиниць, і не завжди зрозуміло, чи вважати, наприклад слова з однаковим написанням, але різним читанням чи значенням однією одиницею чи декількома).

4. Терміни є лаконічними, конкретними, небагатозначними мовними одиницями, що, називаючи, вичерпно описують феномен певної галузі людської діяльності. Термінологія чайного дійства дуже різноманітна, тому для аналізу у даній роботі ми обрали ряд найбільш уживаних термінів, які зустрічаються новому «адепту» чайного мистецтва більш-менш із початком занять, і супроводжують його на чайному шляху. Ми розділили ці терміни на три великі тематичні групи: «Терміни, що можуть вживатися не лише у чайному дійстві», «Основні терміни суто чайного дійства», «Назви основного приладдя для шляху чаю». Також ми надали до них переклади так коментарі, аналізуючи їхні значення. Виявилось, що значення можна в більшості випадків розкласти на прямі значень ієрогліфів, з яких вони сформовані. Але є і деякі виключення, коли називання відбувається з метафоричним за подібністю або метонімічним за суміжністю ознак переносом. Так お菓子 *окаші* – «солодощі», 障子 *шьооджі* – «традиційні» розсувні паперові двері використовують 子 («дитина», «миша за східним гороскопом») метафорично. У першому випадку солодощі це ніби діти, нащадки фруктів, тоді як у другому цей ієрогліф вносить значення «маленький» – розсувні двері – це «невелика перешкода», «дитяча перешкода», яку легко подолати. У випадку ж, наприклад, чайниці 棗 *нацуме*, назву було обрано через схожість форми. А от 席 *секі*, що значить «місце», «сидіння» чи «приміщення», «залу», стало означати і сам чайний захід, тобто відбулося метонімічне перенесення значення з місця на подію.

5. Ми проаналізували поетичні імена, які присвоюють багатьом предметам чайного приладдя, зокрема дуже часто «ложечкам» чящяку, і про які згодом задаються питання в рамках спілкування господаря з гостем після огляду виданих

предметів. Ми відібрали поетичні імена, що відповідають січню і лютому. Перед безпосередніми списками гомеїв наводиться короткий опис пори, в яку вони можуть використовуватися, її особливостей та заходів, що відбуваються у відповідні місяці. Разом з гомеями подані їх читання та переклади, лінгвосоціокультурна інформація щодо їх походження, коментар щодо реалій японського життя, які слугували контекстом виникнення, тощо.

6. 挨拶 – *айсацу*, що значить «привітання», «відповідь» або «попередження», у більшість процедур приготування чаю 点前 – *темае* залишаються більш-менш незмінними. Це ми відносимо до діалогічних єдностей етикетного характеру. Багато з цих діалогів мають замість словесної відповіді уклін. Ми вважаємо це за повноцінну відповідь, адже багатьма дослідниками доводиться комунікативність мовчання в японській лінгвокультурі [4, 5]. Заморська Ю. В. [6] виділяє близько 20 типів мовчання з точки зору комунікативного наміру, 2 з яких – вираження ввічливості та засіб скромності. У нашому випадку простий уклін також можна визнати як такий, що має ці комунікативні наміри, особливо якщо взяти до уваги ввічливі форми, які вживаються у розмовах взагалі. Діалогічні єдності, не залежно від того, чи обидві репліки є словесними, чи одна передбачає лише мовчазний уклін, більш-менш сталі і майже не мають варіацій. Ми розглянули їхню структуру, проаналізували цикли, до яких вони входять та ситуації, коли використовуються. Були також розроблені функціональні схеми айсацу, які в свою чергу об'єднуються у цикли за ситуацією використання.

7. Коли гості вдосталь намиливалися приладдям, яке вони попросили на вже згадуваний нами хайкен, між першим гостем, як представником всіх гостей, та хазяїном ведеться бесіда. Це і є 問答 мондоо – дослівно «питання-відповідь». Обговорюються предмети, що оглядалися, і через те, що найменування більш-менш завжди одні й ті ж, питання є усталеними. Відрізняється відповідь хазяїна, що розповідає про характеристики саме використаних у даний раз предметів. Ці діалоги через наявність варіативної частини здаються менш «скутими», ніж айсацу, але насправді вони так само клішовані як і перші. Ми розглянули два найбазовіших

мондоо – хайкен усучя та хайкен койчя, проаналізували їхню структуру. Крім того ми запропонували їх, на ряду із таблицями термінів та гомеїв, у формі підстановчої схеми, яка може використовуватися як довідковий матеріал на заняттях з чайного дійства.

8. Чай увійшов в японську культуру ще в VIII столітті і став невід'ємною її частиною. У Японії, де змішуються релігійні традиції синтоїзму, буддизму, даосизму та ін., те, що європейці звикли називати «чайною церемонією», ввібрало в себе різні риси їх, а також інших особливостей, пов'язаних з японськими реаліями. Багатшого культурними феноменами мистецтва не знайти: тут і кухня, і каліграфія, і ікебана, етикет і релігійні принципи, близькість до природи і людей один до одного .... Є навіть схожості з театральною виставою.
9. Як ми знаємо, назви напою, про який йде мова, можуть трохи варіюватися у фонетичному плані в залежності від мови, але розділяються на дві великі групи: «ч» або «т».
10. Чай подорожував по світу з Китаю, але, як відому, китайська мова має безліч діалектів. Різними були і шляхи розповсюдження самого напою – наземні торгівельні шлях розповсюджували чай сушею з провінції Гуандун, а мореплавці везли чаї на продаж з провінції Фуцзянь. Саме з діалектів цих місцевостей народилися дві такі дещо різні назви для одного й того ж напою. Японія, Україна, Росія, Індія та ін. отримали свою назву з провінції Гуандун. Тому у нас настільки схожі з Японською назви – *чай* та 茶 *ча*. Цікаво, що у Японії з недавнього часу побутують не лише назви як お茶 *очя* та ін. із традиційним коренем, а й перезапозичене із Заходу ティー *тіі*, яке служить для опису західної чайної традиції: ハーブ・ティー *хаабу-тіі* – «трав'яний чай», レモン・ティー *ремон-тіі* – «чай з лимоном», ミルク・ティー *мірку-тіі* – «чай з молоком», アフタヌーン・ティー *афутануун-тіі* – «пятигодинний чай». Цей феномен схожий на називання традиційного японського рису ご飯 *гохан*, а європейського стилю приготування – ライス *райсу*. Тобто для японської традиції використовується японське слово, а для західної – запозичене з західних мов



11. 茶の湯 – *чя-но-ю*, чайне дійство, назву якого точніше можна перекласти як «чайний окріп». В період найактивнішого формування цього мистецтва зустрічалася також назва 茶湯, що окрім такого ж читання *чя-но-ю* могла бути прочитана як *чятоо* та навіть *сатоо*, що пов'язане з тим, що у японській мові, на відміну від китайської, ієрогліфи можуть читатися більш ніж одним способом. Ієрогліф же 茶 окрім «чя» читається також як «са». Чятоо – не лише чайне дійство або заварювання чаю, це також було назвою церемонії піднесення гарячого чаю чи води Будді або духам померлих. Навіть у цій назві видно тісний зв'язок чайного мистецтва з релігійно-філософськими вченнями Японії.
12. Чайне дійство ще називають 茶道 – *чядоо* або *садоо*, що означає «шлях чаю». Альтернативні варіанти так само як і у випадку чятоо / сатоо пов'язані з варіативним читанням ієрогліфа на позначення «чай», але у даному випадку також наявна деяка різниця у використанні. Широко розповсюдженою є назва садоо, від неї походить, наприклад, слово 茶道部 *садообу* – «чайний клуб / гурток у навчальному закладі». Пересічний громадянин частіше згадає саме її, коли йдеться про мистецтво традиційного чаювання. Таке ж читання «са» ієрогліф має у більш профанному 喫茶店 *кіссатен* – «кафе». А слово «Чядоо» має не просто значення «шляху чаю» у сенсі «японська чайна церемонія», а ще відтінок «мистецтво, уміння приготувати високоякісний чай». Отже бачимо, що «са» передає більш поверхневе та масове значення чаю. На більш глибоке значення варіанту «чя» вказує і те, що 茶道具 *чядоогу* – «чайне приладдя / чайне начиння / предмети для чайного дійства», 茶事 *чяджі* – «камерна чайна зустріч», 茶会 *чякай* – «звана чайна зустріч», 茶室 *чяшіцу* – «чайна кімната», «чайний будиночок» – всі використовують саме читання його. Таке читання – Чядоо – було обрано для називання чайного дійства послідовниками однієї з дуже популярних чайних традицій сьогодення – Школи чайного дійства Урасенке. Це дійсно шлях довжиною в життя. Ніколи не пізно почати його, можна з юних років до самої старості осягати тонкощі чайного мистецтва, і все одно залишатимуться речі, досі непізнані, незвідані, приховані завісою таємниці. Кожен, хто ступає цим шляхом,

обирає свій темп і напрямки, по яких йде далі за інших. Японське чайне дійство – це не просто японська культура в кондесованому вигляді – це саме життя.

13. Окрім японських назв «чядоо», «садоо» та «чя-но-ю», іноземними мовами можна назвати це мистацтво по-різному. Як вже зазначалося, на заході найрозповсюдженішою є назва «Japanese tea ceremony» – «японська чайна церемонія». Але, спеціалісти цього мистецтва висловлюють думку, що така назва неточно передає сутність поняття. Тому пропонується назва «шлях чаю», «чайне мистецтво» або «мистецтво чаю». Люди, що займаються ним, нерідко називають його скорочено просто «чаєм», наприклад «я займаюся японським чаєм» або і просто «Ти йдеш сьогодні на чай?», у значенні «займаюся шляхом чаю», «чи йдеш на заняття із чайного мистецтва». Назва ж «чайне дійство» пропонує слов'янізований, варіант передачі суті поняття, все ще маючи певні риси урочистості «церемонії», але поєднуючи їх з принципами, які вкладали у це мистецтво його основні діячі. Як зазначалося вище, чайне мистецтво складається з простих та очевидних на перший погляд, але насправді складних у виконанні принципів, простих чітких дій самих процедур приготування чаю, які у сукупності складаються у цілісну та багатомірну картину з відчуттям глибини. Саме слово «дійство» визначається яка «дія, чин, явище, те, що відбувається. Слово «дійство» походить від однокореневого з ним слова «дія», яке може використовуватись для позначення будь-яких змін, які відбуваються у Всесвіті, при цьому причина змін, те, що викликає зміни називається словом «діяч». Також дійство можна розглядати як складну дію, тобто певну сукупність простих дій, на що вказує старослов'янська приставка «-ство», що використовується для позначення сукупності. В людському суспільстві ще в сиву давнину з'являється особливий вид дійств, діяльності — символічні, тобто дії, завданням яких є передача певної інформації про інші дії, події, дійства, які відбуваються у Всесвіті.» [63] Тому, на нашу думку, назва «чайне дійство» відповідає сутності чайного мистецтва Чядоо.

Наостанок, хотілося б зазначити, що дана тема має ще великий потенціал для подальших досліджень. У нашій подальшій роботі хотілося б глибше дослідити питання, яких ми торкнулися цього разу, а саме: більш повно розкрити питання

чайної термінології, не зупиняючись на лише базових термінах, в тому числі дослідити назви темае – процедур приготування чаю; дослідити гомеї інших сезонів та відібрати найцікавіші з них; описати та проаналізувати структуру діалогів, що відбуваються у інших, більш специфічних ситуаціях. Можливо навіть торкнутися проблеми 茶席の禅語 або епістолярного жанру в чайному дійстві.

## 要約

日本語において「茶道」を表示する言語単位の構造的・意味論的特徴

キーワード：茶道、茶の湯、用語、挨拶、問答、固有名詞、御銘、構造、意味論、裏千家、ウクライナ

近年、日本茶道の文化が外国にも広がりつつある。外国人を含め、多くの人にとって、その美意識や考え方が身近なものとなっている。茶の湯を楽しむ外国人も増えており、そのような状況で、外国語付の茶道を学ぶための参考資料の需要もある。ウクライナでも十年以上、茶道を嗜む人の人数が増えつつある。その一方、ウクライナにおける「茶道の言葉」に関する研究が少ない。だからこそ、本研究の重要性が高いと考えられる。

本稿では茶道において使われている日本語が研究されており、本研究は文献調査と、茶道を体験することや茶道を嗜む人に出会うことによる経験し観察したことに基づいている。

本研究の目的は茶の湯において使用される言語単位の意味的および構造的特徴を特定することである。

本研究の課題は次のようである：

1. 現代言語学における言語単位の研究の理論的基礎を述べること；
2. 意味論と構造の観点から見た言語単位の意味を明確にすること；
3. 茶道を表示する言語単位の構造的および意味論的特徴の性質を明らかにすること；
4. 日本茶道において使用される主な言語単位を分類すること；
5. 理論や応用知識に基づき、本研究の結果を利用し、お稽古用の資料を作成し、実用化すること。

研究の主題は、茶道で使われる日本語の言語単位である。具体的には、日本茶道に使用される言語単位の構造的・意味論的特徴である。

研究方：

一般的：観察、自己観察、分析、ディダクション、帰納、分類化。

言語学的：コンポーネント分析、構造分析、記述。

本稿は序論、三つの章と結論、更に、参考文献と添付資料から成り立っている。参考文献は65点である。

第一章では、現代言語学における言語単位の研究の理論的基礎、すなわち言語単位、用語、固有名詞学とその単位概念、それらの意味論と構造の研究を扱っている。説明されているトピックによれば、本書は次の5つの項目に分かれている：意味論・構造および研究方法、言語単位、用語、固有名詞、会話。

第二章と第三章では調査単位が分析され、用語、固有名詞、会話といった三種に大きく分類されている。第二章では茶道における言語単位の意味論的な特徴、第三章では茶道における言語単位の構造的な特徴について述べられている。

第二章自体が三項目に分けられている。第一項目は調査の背景となっている茶道という総合芸術のディスクールが取り上げ、茶道の言語文化・社会文化的背景を概説すると同時に、「お茶の名前」（飲料/植物/医薬品としての「茶」と「茶の湯」）という両方の概念を意味する言語単位を全面的に解析する。第二項目は、茶道の用語を分析する。第三項目は、茶の湯において茶道具、特に茶杓、の「御銘」という固有名詞を扱う。

第三章では「会話」という言語単位に関して記述されており、本章は更に茶道における挨拶と問答についての二項目に分けられている。

調査を行い、データを分析した上で、次の結論に至った：

- 言語は、特定の構造がある記号システムとして、レベルと要素の関係を持つマルチレベルサインシステムであり、言語単位は、属するレベルにおいて不可分な要素である。「言語単位」という用語を使い、様々なレベルの

要素が説明できる。本稿では、語彙レベルと統語レベルの要素、つまり用語、固有名詞、決まり文句として認定した会話を調査した。日本語では、言語単位がどこで区切られているか確定しがたいという問題がある。文法的にも（研究者によって言語単位の区切り方や助詞、助動詞のステータス語単位等が多い）同じ単語であるかどうか確定しがたいと思われる。

- 用語は、「茶道以外の分野から由来する用語」、「茶道の基本用語」、「主な茶道具の名前」という3つの分類に大別されている。それらが茶道を習い始めてから出会う順番にリスト化され、翻訳や意味の由来・構造についてのコメントも付いている。ほとんどの場合、意味が用語を形成する漢字の意味に分解できることが判明した。ただし、いくつかの例外があり、比喩または換喩から由来するネーミングが発生したものもあった。
- 茶道具に与えられるポエティックな名前、御銘を分析した。それらはしばしば拝見の後の亭主と客の会話、「問答」に出ている。1月と2月の御銘を10ずつ選択し、読み方と翻訳、起源についての文化的背景、それらに係わる日本事情等についての解説した。
- 挨拶のほとんどは変更しないままであるため、決まり文句として認定できると思える。挨拶の一部の場合、言葉による応答の代わりにお辞儀をする。多くの研究者が日本の言語文化におけるコミュニケーションの沈黙を証明しているため、これはその場合であると思える。ザモールシカによれば、約20種類のコミュニケーションの沈黙が存在しており、その内の2種類は、礼儀正しさと謙虚の表現である。茶道挨拶の場合、そのようなコミュニケーションの沈黙が発生する・使用されるので、言葉による返事がなくても、会話の丁寧な台詞として認定できると考えられる。挨拶の構造を分析し、それらが存在するサイクルとそれらが使用される状況も分析しました。挨拶の使用状況に基づいてサイクルの機能回路も設計した。

- 道具の拝見が終わったら、客の代表である正客が亭主と会話する。これは問答である。客の台詞がだいたい一定されており、亭主の台詞が今度使われた道具、種類、技術、作り手の名前からなる。最も基本的な2つの問答である「薄茶の拝見」と「濃茶の拝見」の構造を分析した。さらに、参考資料として使用できる翻訳付きのスキプトの形式にもした。
- お茶の名前は、言語によって音声的に異なる場合がありますが、「Ch」または「T」という2つの大きなグループに分けられる。お茶は中国から世界を旅してきたが、ご存知のように、中国には多くの方言がある。広東省から地上貿易ルートによる広がったお茶の名前は「Ch」で始まり、福建省から海上貿易ルートによる広がったお茶の名前は「T」で始まるものとなった。このように異なる名前が同じ商品に対して使われるようになったのは、これらの地域の方言のせいである。日本、ロシア（そちら経由でウクライナ）、インドの国では「Ch」と呼ばれる。それはウクライナと日本のお茶の名前は非常に似ている理由である。日本では最近、お茶は「ちゃ」という名前だけでなく、西洋の茶の習慣について説明するとき使用される「ティー」という英語由来の名前も使われることが興味深いことである。
- 茶道「ちゃどう／さどう」、茶の湯「ちゃのゆ」、茶湯「ちゃのゆ／ちゃどう／さどう」という総合芸術の様々な名を取り上げ、その意味、発音等の違いを分析した。

結果として、次の下書きの資料が出来上がった：

- ウクライナでのお稽古で最もよく使われている用語の一覧表；
- 挨拶とその場面による塊の図；
- 全般的な拝見問答スキプト；
- 二ヶ月（一・二月）の「茶道と共に日本文化全体を学ぶ」という季節的な御銘一覧表。

このテーマは、今後の研究としても大きなポテンシャルがあると思える。今回触れた課題をより深く研究したいと思う。すなわち、基本的な用語だけにとらわれることなく、お茶の用語をもっと調査し、分析すること、各季節の御銘や濃茶の御銘を研究すること、今回触れられなかった場面で使われる茶道の会話、もしくは茶席の禅語、茶道の手紙に関する研究もしたいと思う。



## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головин В. М. Терминология – М.: Наука, 1981. – 140 с.
2. Дзира Я. І. ОНОМАСТИКА [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2010. – 728 с. (Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Onomastyka>)
3. Дорошина К. М., Дорошина А. М. Традиційне японське Чайне дійство як метод зниження рівня тривожності та агресії // Академічна студія. Шокквартильний науковий часопис студентського наукового товариства "GAUDEAMUS" Міжрегіональної Академії управління персоналом: № 2, 2018 / Редкол.: В. Х. Ковалеко (голова); експерт. рада: І. П. Бідзюра (голова) – К.; ДП "Видавничий дім "Персонал", 2018. – С.48-59.
4. Заморська Ю. В. Комунікативне мовчання в японській лінгвокультурі (Режим доступу: [http://philology.knu.ua/files/library/movni\\_i\\_konceptualni/45/6.pdf](http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/45/6.pdf))
5. Заморська Ю. В. Мовчання на тлі особливостей комунікативної поведінки японців (Режим доступу: [http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni\\_i\\_konceptualni\\_2011\\_33/188\\_193.pdf](http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_33/188_193.pdf))
6. Заморська Ю. В. Функціонально-семантична та прагмакомунікативна інтерпретація мовчання на матеріалі творів Я. Кавабата (Режим доступу: [http://philology.knu.ua/files/library/movni\\_i\\_konceptualni/49/21.pdf](http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/49/21.pdf))
7. Игнатович А. Н. Чайное действо. Трактаты – М.: Стилсервис, 2011. – 493 с.
8. Казимиrowa І. А. Ономастична термінологія української мови в аспекті проблеми гармонізації – К., 2013. – 8 с. (Режим доступу: [https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiSkZ-5rprYAhVLa1AKHXJhDBoQFggnMAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis\\_nbu%2Fcgiirbis\\_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%2](https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiSkZ-5rprYAhVLa1AKHXJhDBoQFggnMAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%2))

6P21DBN%3DUJRN%26IMAGE\_FILE\_DOWNLOAD%3D1%26Image\_file\_name%3DPDF%2FMik\_2013\_16\_2\_35.pdf&usg=AOvVaw1DDna-1MA\_loBzbEs7nf3N)

9. Кирилізація японської мови (Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Кирилізація\\_японської\\_мови](https://uk.wikipedia.org/wiki/Кирилізація_японської_мови))
10. Колоян Б. Б. Отражение системы американских ценностей в названиях искусственных космических объектов // Юный ученый. – 2016. – №2 – С. 20-26 (Режим доступу: <http://yun.moluch.ru/archive/5/324/>)
11. Корнієнко І. А. З історії розвитку літературної ономастики – Миколаїв. – 9 с. (Режим доступу: [https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0ahUKEwien\\_fbrprYAhVRblAKHd\\_2DiMQFgg2MAI&url=http%3A%2F%2Firis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firis\\_nbu%2Fcgiiris\\_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD%3D1%26Image\\_file\\_name%3DPDF%2Fslzb\\_2014\\_18\\_9.pdf&usg=AOvVaw1GyURJ3M7a3zd09gw9Oelq](https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0ahUKEwien_fbrprYAhVRblAKHd_2DiMQFgg2MAI&url=http%3A%2F%2Firis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firis_nbu%2Fcgiiris_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fslzb_2014_18_9.pdf&usg=AOvVaw1GyURJ3M7a3zd09gw9Oelq))
12. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 368 с.
13. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. освіти – К.: Академія, 1999. – 288 с.
14. Кулінич М. 20 років українсько-японської співпраці: підсумки та перспективи – Режим доступу: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wHnJn5ZMO3oJ:iris-nbu.gov.ua/cgi-bin/iris\\_nbu/cgiiris\\_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE\\_FILE\\_DOWNLOAD%3D1%26Image\\_file\\_name%3DPDF/ukrdip\\_2011\\_12\\_175.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wHnJn5ZMO3oJ:iris-nbu.gov.ua/cgi-bin/iris_nbu/cgiiris_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/ukrdip_2011_12_175.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua)
15. Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении терминологической системы // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии – М.: Наука, 1970. – 230 с.

- 16.Ліпінська А. В. Науково-технічна термінологія: Навч. Посібник – К.: Університет "Україна", 2007. – 219 с.
- 17.Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии – М.: 1961. – 160 с.
- 18.Лу Юй Чайний канон – К.: Сафран, 2019. – 120 с.
- 19.Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
- 20.Синиця А. С. Актуальні напрямки дослідження онімів у сучасній лінгвістиці – К. – 7 с. (Режим доступу: [http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni\\_i\\_konceptualni\\_2012\\_42\\_2/118\\_124.pdf](http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_42_2/118_124.pdf))
- 21.Судзуки Д. Т. Наука Дзен – Ум Дзен – М., 1992, – 176 с.
- 22.Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [уклад.: С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибики, О. Г. Тодор]; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
- 23.ドローシナ・アナスタシーヤ 「現代の茶人あり様 —日本とウクライナを対照して—」 (2017) 『留学生研究発表集№20 マイ・プレゼンテーション2016』 北海道教育大学国際交流・協力センター 札幌校センター (C. 289-310)
- 24.三田富子 「茶席の会話集 亭主に言葉・客の言葉」 (2003) 淡交社 (144 c.)
- 25.三田富子 「茶席の会話集 亭主に言葉・客の言葉」 (2006) 淡交社 (144 c.)
- 26.三田富子 「茶席の会話集 言葉選びと心くばり」 (2005) 淡交社 (144 c.)
- 27.伊藤雅光 「計量言語学入門」 (2002) 大修館書店 (285 c.)
- 28.佐藤雄一 「文法の時間」 (2005) 至文堂 (316 c.)
- 29.千宗室・千玄室 (監修) 「Urasenke Chado Textbook [英文] 裏千家茶道文化入門」 (2011) 京都 株式会社 淡交社 (232 c.)
- 30.千宗室・千玄室 (監修) 「裏千家茶道」 (2004) 京都 財団法人今日庵 (360 c.)

- 31.木村宗啓「170810-原稿-Eng-Jp」(2017) 不明 (5 c.)
- 32.松永敏基(編集)「茶の湯便利手帳③茶の湯基本用語集」(2011) 東京 世界文化社 (304 c.)
- 33.淡交社「茶の湯と和歌 歌切と歌銘の世界 淡交別冊 53」(2003) 淡交社 (113 c.)
- 34.淡交社編集局(監修, 編集)「茶の湯六ヶ国語会話」(1996) 京都 株式会社 淡交社 (176 c.)
- 35.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 1号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 36.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 2号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 37.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 3号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 38.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 4号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 39.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 5号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 40.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 6号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 41.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 7号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 42.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 8号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)
- 43.淡交社編集局(編集)「淡交テキスト 9号 茶の湯銘と和歌」(2016) 京都 株式会社 淡交社 (48 c.)

- 44.淡交社編集局（編集）「淡交テキスト 10 号 茶の湯銘と和歌」（2016）京都株式会社 淡交社（48 c.）
- 45.淡交社編集局（編集）「淡交テキスト 11 号 茶の湯銘と和歌」（2016）京都株式会社 淡交社（48 c.）
- 46.淡交社編集局（編集）「淡交テキスト 12 号 茶の湯銘と和歌」（2016）京都株式会社 淡交社（48 c.）
- 47.淡交社編集局（編集）「茶の湯の銘和歌のことば」（2013）京都株式会社 淡交社（239 c.）
- 48.淡交社編集局（編集）「茶の湯の銘季節のことば」（2012）京都株式会社 淡交社（240 c.）
- 49.淡交社編集局（編集）「茶の湯の銘物語のことば」（2013）京都株式会社 淡交社（239 c.）
- 50.淡交社編集局（著, 編集）「茶の湯英会話」（1993）京都株式会社 淡交社（144 c.）
- 51.犬飼康弘「アカデミック・スキルを身につける 懲戒・発表ワークブック」（2014）（144 c.）
- 52.田中典子「初めての論文 語用論的な視点で調査・研究する」」（2015）春風社（151 c.）
- 53.蒲生はな「茶道をしてると使う挨拶の言葉を一覧で紹介！」（2015）  
<http://tokubooan.jp/archives/1168>（最終閲覧日：2017.12.21）
- 54.諸田龍美「茶席からひろがる漢詩の世界」（2017）淡交社（224 c.）
- 55.谷晃、グレッチェンミトワ「茶の湯って何？ What is Chanoyu? 京都株式会社 淡交社（174 c.）
- 56.阿部宗正「お茶のおけいこ 40 裏千家茶道 茶席の会話」（2008）世界文化社（112 c.）
- 57.Chanoyu ru (Режим доступа: <http://www.chanoyu.ru/center.html>)
- 58.Chanoyu ua (Режим доступа: <http://chanoyu.com.ua/>)

59. facebook (chanoyu Ukraine) (Режим доступу:  
[https://www.facebook.com/chanoyu.ukraine/info?tab=page\\_info](https://www.facebook.com/chanoyu.ukraine/info?tab=page_info))
60. facebook (Ukrainian-Japanese Center) (Режим доступу:  
<https://www.facebook.com/pages/Ukraine-Japan-Center/125011520952938?sk=info>)
61. UAJC (Режим доступу: <http://uajc.com.ua/pages.php>)
62. UNIAN (Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/690473-yaпonskiy-mayster-chaynoji-tseremoniji-prochitae-lektsiyu-v-kievi.html>)
63. Wikipedia (Режим доступу:  
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>)
64. Wikipedia (Режим доступу:  
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0\\_%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F))
65. Wikipedia (Режим доступу:  
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%8F%D0%B4%D0%BE>)

## ДОДАТКИ

## Додаток 1

Терміни, що можуть вживатися не лише у чайному дійстві

№	Японська назва	Транслітерація українською	Коментар
1	先生	Сенсей	Викладач
2	(お)客(様)	(O) кяку (сама)	Гість
3	お菓子	Окаци	Солодощі
4	和菓子	Вагаші	Японські традиційні солодощі
5	お稽古	Окейко	Заняття
6	お盆	Обон	Піднос
7	扇子	Сенсу	Віяло
8	畳	Татамі	Мати, обтягнуті соломою
9	床の間	Токонома	Ніша, де виставляються для огляду сувій, ваза з квітами тощо
10	襖	Фусума	Традиційні розсувні двері
11	障子	Шьооджі	Традиційні розсувні паперові двері
12	取り合わせ	Торіавасе	Комбінація, підбір (у чаї – приладдя для чайного дійства)
13	棚	Тана	Поличка (у чаї – поличка, що використовується підчас темае)
14	掛け物	Какемоно	Сувій
15	席	Секі	1) Захід, раз, локація (коли йдеться про кількість відділів певного заходу з однаковою програмою для різними відвідувачів) 2) Процедура приготування чаю та її локація (наприклад <i>койчя-секі</i> , <i>усучя-секі</i> )

16	(お)端	(O) хаші	Палички для їжі
17	黒文字	Куромоджі	Зубочистка, маленька паличка, за допомогою якої їдять солодоші (походить від назви рослини, з якої часто виготовляють)
18	稽古義	Кейкогі	Одяг для тренувать
19	和室	Вашіцу	Кімната в японському стилі
20	着物	Кімоно	Японське традиційне вбрання
21	帯	Обі	Пояс, який пов'язують на кімоно
22	足袋	Табі	Зшиті шкарпетки з окремим місцем для одного пальця, для носіння із дзорі
23	草履	Дзоорі	Традиційне взуття, в якому підошва кріпиться до ноги ремінцями, які
24	襦袢	Джюбан	Спідне кімоно (в значенні «одяг»)
25	長襦袢	Нагаджюбан	Спідне кімоно, що вдягається під основне
26	肌襦袢	Хададжюбан	Спідня сорочка, яка вдягається під спідне кімоно
27	紐	Хімо	Зав'язочка (стрічка тканини для зав'язування кімоно)
28	帯締め	Обіджіме	Шнурок, яким зав'язують вузол на обі
29	帯揚げ	Обіаге	Шматок легкої тканини (найчастіше шовку), що схожий на шарф і використовується для пов'язування на подушечку для обі та приховування всіх в'язочок, які можуть виднітися зверху обі
30	帯板	Обіта	Дощечка для обі, яка вставляється в нього або прикріплюється під ним для надання поясові більшої цупкості і запобігання утворенню зморшок



31	帶枕	Обімакура	Подушечка, що використовується під час зав'язування обі для надання вузлу об'єму
32	衿	Ері	Комір кімоно, нагаджюбану
34	衿芯	Ерішін	Цупка вставка у комір нагаджюбану для того, щоб комір кімоно тримав форму
35	結界	Кеккай	Обмежувач простору (в чаї часто конструкція з зв'язаних 3 шматочків бамбуку (1 довший и 2 коротші прив'язані до нього, як ніжки), що ставляться на татамі, де сидить і робить чай хазяїн)

## Додаток 2

## Основні терміни суто чайного дійства

№	Японська назва	Транслітерація українською	Коментар
1	抹茶	Маччя	Зелений порошковий чай
2	薄茶	Усучя	легкий (рідкий) чай (збитий із пінкою)
3	濃茶	Койчя	Густий чай (вимішений до консистенції густої сметани / меду)
4	割り稽古	Варігейко	Роздільне тренування – вивчення основ чайного мистецтва (як поклони, відкривання дверей, поводження в чайній кімнаті) та поводження з чайним приладдям по частинах, абстраговано від темае
5	～点て	～дате	Приготування чаю ~ (вставляється назва того темае, яке буде проводитися)
6	点前	Темае	Процедура приготування чаю
7	水屋	Мідзуя	«Кімната з водою» – приміщення біля чайної кімнати
8	主菓子	Омогаші	Головні солодощі (в українській практиці їх ще називають мокрими, свіжими або живими) – солодощі часто з використанням солодкої бобової пасту, які використовуються на
9	干菓子	Хігаші	Сухі солодощі, які подаються на усучя
10	懐紙	Каїші	Паперові серветки, які використовуються для того, щоб класти на них свою порцію солодощів або протирати деякі предмети посуду після їжі
11	帛紗	Фукуса	Шовкова хустинка для протирання сухого приладдя, до якого безпосередньо торкається чай: чяцяку, усучякі, нацуме, чяіре

12	古帛紗	Кобукуса	Серветка з візерунчатого шовку, що використовувалась для протирання (тому дослівно «стара фукуса»), зараз використовується як підстилка для різних предметів
13	帛紗挟み	Фукусабасамі	Конверт, невелика сумочка з тканини дослівно «для вкладання фукуса» та інших предметів першої необхідності для чаю, таких як віяло, кайші, кобукуса, ножечок для солодоців, коджякін, тощо
14	(紙)小茶巾	(Камі) коджякін	(Паперовий) «маленький чякін» – індивідуальний у кожного гостя, використовується для протирання чашки на койчя
15	半東	Хантоо	Помічник хазяїна, який може виносити і передавати від хазяїна гостям і навпаки деякі предмети, а також на вести деякі бесіди (особливо на тренувальних або показових заходах)
16	茶室	Чяшіцу	Чайна кімната, чайний будиночок
17	茶会	Чякай	Чайна зустріч, зазвичай більш-менш масштабна, може проводитися у публічних місцях для незнайомих людей
18	茶事	Чяджі	Чайна зустріч, зазвичай більш камерна, в основному проводиться для ретельно підібраних гостей
19	点て出し	Татедаші	«Збивання і видача» – подача чаю на більш масових заходах, де першим гостям чай готує

			господар, а решті гостей підчас темає чай виносять помічники із мідзую
20	茶花	Чябана	«Чайні квіти» – стиль аранжування квітів для чайного дійства, що відрізняється від ікебани тим, що квіти мають виглядати так, як у природі
21	待合	Мачіай	Місце для очікування перед чайним зібранням або підчас перерв у повному його варіанті
22	露地	Роджі	«Росиста земля» – сад, що веде до чайного будиночку, з доріжкою із окремих каменів.
23	躡口	Ніджірігучі	Вхід, куди треба вповзати – низький вхід у чайний будиночок для гостей знадвору

## Додаток 3

## Назви основного приладдя для шляху чаю

№	Японська назва	Транслітерація українською	Коментар
1	茶碗	Чяван	Чайна чаша (піала)
2	棗	Нацуме	Чайниця для усучя деревяна (перші нацуме строрювали у формі плада фініка китайського (жожоба), в честь якого і отримали назву)
3	茶杓	Чяшяку	Бамбукова ложечка-черпачок для чаю
4	茶巾	Чякін	Шматок білої тканини 30x15 см підшитий особливим чином з довгих сторін, що використовується для протирання чаші та деяких інших предметів
5	茶筥	Чясен	Бамбуковий вінчик для збивання та виміщування чаю
6	建水	Кенсуй	Посудина для відпрацьованої води (після омивання предметів)
7	鉄瓶	Тецубін	Залізний чайник для кип'ятіння води
8	瓶掛	Бінкаке	Невелике вогнище (очаг) для чайника
9	菓子器	Кашікі	Посудина для солодощів
10	水指	Мідзусаші	Посудина для холодної води
11	蓋置	Футаокі	Підставка під кришку
12	柄杓	Хішяку	Черпак для води
13	合	Гоо	Чашечка черпака
14	釜	Кама	Котел для кип'ятіння водти

15	炉	Ро	Вогнище, що утоплене в підлогу та використовується з листопада по квітень
16	風炉	Фуро	Вогнище, що стоїть на татамі та використовується з травня по жовтень
17	釜敷	Камашікі	Підставка під котел
18	(釜)鑊	(Кама) кан	Кільця для піднімання котла
19	茶巾盥	Чякіндарай	Невеликий таз для змочування чякінів
20	水注ぎ／水次	Мідзуцугі	Чайник для додавання холодної води у мідзусаші
21	茶入	Чяіре	Чайниця для густого чаю у вузькому сенсі і будь-яка чайниця у широкому
22	仕覆	Шіфуку	Мішечок із затяжкою-шнурком для чайного приладдя (кераміки)
23	茶器	Чякі	Чайниця
24	薄(茶)器	Усу (чя) кі	Чайниця для усучя
25	風炉先屏風	Фуросакі бьообу	Ширма, що ставиться у куток буля фуро
26	縁高	Фучідака	Багаторівнева коробочка для солодоців
27	敷板	Шікііта	Підставка під фуро
28	炉縁	Робучі	Рамка навколо ро
29	五徳	Готоку	Металевий триніжок, ставиться у вогнище, но нього ставиться котел

## Додаток 4

## Січень

У сучасній Японії, як і в більшості світу, що з'являється в наших інформаційних потоках, Новий рік відзначається 1-го січня. Відповідно, серед січневих гомей чимало пов'язаних з новорічною символікою та побажаннями всіх благ, як то кажуть.

№	Гомей	Українська	Переклад / коментар
1	はつあかね 初 茜	Хацуакане	Світанкове небо новорічного ранку (тобто перший світанок року взагалі).
2	すえひろ 未 広	Суехіро	Поступовий розвиток і шлях до процвітання, що розгортається як складане віяло («суехіро» і означає «складане віяло»).
3	おいまつ/ろうしよ 老 松	Оймацу Роошьоо	Стара сосна, символ довголіття.
4	ふろうせん 不 老 仙	Фуроосен	Нестаріючі чарівники-відлюдники, що осягнули таємницю вічної молодості і життя; вони вважаються такими, що пізнали безсмертну істину даосизму, втіленням дао.
5	ほうらい 蓬 萊	Хоорай	Одна з 3-х священних гір-островів, що дрейфують у східних китайських морях, на яких проживають нестаріючі чарівники. Таке японське читання китайського «Пенлай». Це відірвана від буденності ідилічна чарівна країна. Крім того, в Японії так можуть називати місцеві священні гори, як то Фуджі-сан і т.п. Так, в найстарішому прозовому пам'ятнику японської літератури на японській мові «Повісті про старого Такеторі» згадується існування гори Хоорай, і те, що еліксир безсмертя пов'язаний з Фуджі-сан. В

			Новий Рік використовується прикраса Хоорайсан-кадзарі, зроблена здебільшого з їстівних елементів, таких як рис, цитрус дай-дай, сушена хурма, водорості комбу, креветка, які містять в собі благі побажання на новий рік.
6	ぎんれい 銀嶺	Гінрей	Посріблені снігом вершини гір.
7	けんこんかがやく 乾坤輝	Кенкон кагаяку	Земля і небеса (весь всесвіт) в сяйві.
8	しょうとう 松涛	Шьоотоо	«Соснові хвилі» – звук вітру в соснових голках, подібний звуку хвиль.
9	さかきば 榊葉	Сакакіба	Листя сакакі, вічнозеленої рослини, що пошановується як священним в синтоїзмі. Її висаджують навколо синтоїстських святилиц, а гілки підносяться в дар богам камі.
10	あけぼの 曙	Акебоно	Світанок.



## Додаток 5

## Лютий

У японському поділі на сезони, лютий, хоч і є все ще місяцем холодним, вже відноситься до початку весни. Іронія в тому, що «найзимовіша» чаша-циліндр цуцуджяван використовується тільки в цьому місяці. У лютому відзначають сецубун, тобто зміну сезонів, прихід весни. Є традиція виганяти зло (японських демонів оні, розкидаючи соєві боби) в день святкування Сецубун. По суті, це Новий рік за місячним календарем – Японія, набираючи собі нових традицій, старі, звичайно ж, не викидає, а дбайливо ставить в сервант.

Одна з найбільш відомих старих назв другого місяця в Японії 如月 – *кісараті* – не має нічого спільного за змістом зі своїм запозиченим без змін з китайські ієрогліфічним написанням, а скоріше – зі звучанням. Цю назву прийнято трактувати як «місяць, в який (через холод) надягають додаткові шари одягу», «місяць, коли пробуджуються і пускають пагони трави і дерева», «місяць, коли погода стає теплішою» і ін. Крім цього, є ще назви, що проповляють самі за себе – 初花月 – *хацухана дзукі* – «місяць перших квітів» і 梅見月 – *уме мі дзукі* – «місяць милування сливами».

№	Гомэй	Українська	Переклад / коментар
1	はな あに 花の兄	Хана но ані	<i>Хана но ані</i> – старший брат квітів. Може

2	はなつげぐさ 春告草	Харуцуге гуса	<p>виникнути питання, що ж за "старший брат" і яких саме квітів, тим більше в лютому? ... Але в розумінні японців «квіти» – хана – це виключно сакура. Коли говорять, що «розцвіли квіти», маються на увазі саме японські вишні. В основному в Японії дотримуються детальних класифікацій в будь-якій сфері, тому і у кожної квітки є своя назва, відома кожній мало-мальськи освіченій людині. Якщо ж вживається слово хана на позначення інших квітів, а не сакури, в основному слідує уточнення, яких саме. У чайній кімнаті словом охана з гонорифічним префіксом «о-» шанобливо називають чябану – це єдині квіти на конкретному чайному зібранні. Старший брат сакури – японська слива уме (також називається "японським абрикосом"), зацвітає першою з усіх рослин. Вона "народжується" раніше сакури, і, згідно з ще однією своєю поетичною назви 春告草 - ханацуге гуса – «трава, що сповіщає про весну» – знаменує своїм цвітом, білим або червоним, прихід весни. Вона символізує і Східний новий рік. Слива є одним з "трьох друзів зими" поряд із сосною та бамбуком, які також набули популярності в якості символу Нового року за місячним календарем в Японії.</p>
---	---------------	---------------	---

			Часто ці три рослини включаються в новорічну прикрасу кадомацу (дослівно «сосна біля воріт»), а візерунки з їх зображенням прикрашають новорічні листівки і чайне начиння. Як гомей можна використовувати будь-яку з поетичних назв сливи.
	うぐいす 鶯	Угуісу	Кьоо йомі дорі – птах, що читає сутри.
3	きょうよみどり 経読鳥	Кьоо йомі дорі	Мається на увазі одна з «трьох співочих пташок Японії» угуісу – короткокрила

4	はるつげどり / しゅんこくちょう 春 告 鳥	Харуцеге дорі / шюнкакучьоо	<p>очеретянка, яка в перекладах поезії часто адаптується як «соловей». Вона асоціюється з настанням весни і однаю з її назв є 春告鳥 – харуцеге дорі / шюнкакучьоо – «птаха, що сповіщає про весну», через те, що вона починає співати свою пісню ホーホケキヨ – хоо-хоккекьо –десь з першої третини лютого. Власне, саме через цю пісню вона і отримала звання читця сутр. Весняна пісня угуісу (а в зимовий період ця пташка має назву сасако і співає по-іншому) співзвучна з японською назвою Лotosової сутри 法華經 – Хоокекьоо. Цікаво що в китайській мові той самий ієрогліф означає іншу пташку – китайську чорноголову іволгу. Як гомей можна використовувати будь-яку з назв угуісу.</p>
5	おうしゅくばい 鶯宿梅	Оошюку бай	Слива-притулок угуісу. Гомей, що об'єднує два важливих символів початку весни.
6	せいこう 清香  あんこう 暗香	Сейкоо  Анкоо	Коли ранньою весною зацвітають сливи, повітря просочує їх тонкий аромат і на серце теплішає задовго до того, як по-справжньому потеплішає на вулиці. Саме запах сливового цвіту в основному асоціюють з 清香 – сейкоо – «чистим ароматом».
7	かんばい 寒梅	Канбай	це слива на зимовому морозі. У давньому вірші, написаному на китайській мові,
8	においぐさ 匂草  におどり 匂い鳥	Ніой гуса  Ніойдорі	написаному на китайській мові,

			<p>говориться: «Пройшовши муки холодом, слива виділяє чистий аромат.» Коли ж цей аромат розливається в темряві з настанням ночі, саме про нього прийнято говорити 暗香 – <i>анкоо</i> – «темний аромат». В Японії широко розповсюджені милування квітами не тільки в світлий, але і в темний час доби – квітучі дерева зокрема нагадують казкові хмари на тлі темного нічного неба. Але навіть коли в глуху ночі не видно ні зги, незримий аромат слив в повному цвіту вселяє надію на скоре тепло. У такій ситуації стають очевидними і природними ще 2 поетичних імені вже згаданих самої сливи і очеретянки, що знаходить притулок в її гіллі: 匂草 – <i>ніой гуса</i> – «запашна трава», і 匂い鳥 – <i>ніой дорі</i> – «запашна пташка», відповідно.</p>
9	<p>しらうお 白魚</p>	Шірауо	<p>Локшина-риба. Ще з періоду Едо у 2-3му місяці рибалки вирушали в ранні припливні години за цими дрібними рибками, які досягають зрілості вже на стадії малька. Навіть зараз, хоч кількість рибалок, задіяних в цьому складному ремеслі, рік від року і зменшується, ловля цієї риби має деяке промислове значення. Її вживають найчастіше в смаженому вигляді.</p>

10	まがき 籬の雪	Магакі но юкі	Сніг на грубому сільському тину з бамбуку або лози.
----	------------	---------------	--